

11 NİSAN 1920(1336) TARİHLİ TAKVİM-İ VEKÂYİ'DE KUVA-YI MİLLİYE ALEYHİNDE YAYINLANAN KARARLAR

Osman AKANDERE*

THE DECISIONS AGAINST NATIONAL FORCES PUBLISHED IN TAKVİM-İ VEKAYİ ON 11 APRIL, 1920(1336)

ABSTRACT

Damad Ferid Pasha, appointed to set up the government for the third time 5 April 1920, set out to demolish the National Struggle Action, under the leadership of Mustafa Kemal Pasha, which had been developing day by day.

Damad Ferid Pasha and his government, who were cooperating fully with the English on the task and decisions against the National Struggle Action, had also obtained the support of them.

Then, it was necessary that the Sultan reestablished his authority and the Act of National Force and leaders under the command of Mustafa Kemal Pasha had to be blamed and scorned. For this reason, even on the first days of the Government, some decisions leading to this aim were taken and published in Takvim-i Vekayi, the official newspaper of the age.

The Act of National Force and leaders were blamed for Hatt-i Humayoun published on 11 April 1920, The Declaration of Damad Ferid Pasha Government SheikhuIslam Dürriade Abdullah Efendi's Fetva Sherif were blamed for acting as the rebels who violated the law an constitution, rebelled against the Sultan and the Haliphate and broke the peace in the country.

These decisions published in order to affect the Turkish public relay destroyed our National Struggle Act. They caused the great rebellions against The National Struggle Act and escapes and betrayals in the National Forces.

Key Words: *Takvim-i Vekayi, Damad Ferid Pasha, Hatt-i Humayoun, The declaration of the Government, The decision of SheikhuIslam*

GİRİŞ

İlk sayısı 11 Nisan 1831 tarihinde yayınlanan Takvim-i Vekâyi¹, çıkarıldığı ilk günden itibaren Osmanlı Devleti'nin resmi gazetesi vazifesini görmüştü². Devletin resmi niteliğindeki bu gazetede; Padişahın Hatt-ı Hümayûn(İrade-i Seniyye),

* Yrd. Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Atatürk İlke ve İnkılapları Dersi Öğretim Üyesi

hükûmet kararları, kanunlar ve devlet işleriyle ilgili tüzük, yönetmelik, talimat ve genelgeler gibi mevzuat yayınlanıyordu.

11 Nisan 1920(1336) tarihli Takvim-i Vekâyi'de de bundan önceki nüshalarında olduğu gibi, yukarıda belirttiğimiz kanunlar, Padişahın İrade-i Seniyyeleri, Hükûmet kararları ve devlet işleriyle ilgili mevzuata ilişkin hukukî düzenlemeler yayınlanmıştı. Ancak "3824" numaralı Takvim-i Vekâyi'de çıkan üç önemli karar Kuva-yı Milliye Hareketi olarak ta isimlendirdiğimiz "Millî Mücadele'mizi" yakından ilgilendirmekteydi.

Takvim-i Vekâyi'nin bu sayısında; Şeyhülislâm Dürrîzâde Abdullah Efendinin Kuva-yı Milliye aleyhindeki "Fetva-yı Şerifesi", Damad Ferid Paşa Hükûmeti'nin "Hükûmet Beyannamesi" ile Damad Ferid Paşayı Sadaret görevine getiren ve 5 Nisan tarihli Takvim-i Vekâyi'de yayınlanmış olan Padişahın "Hatt-ı Hümayûnu" yer alıyordu.

Bu çalışmamızda Kuva-yı Milliye aleyhindeki bu kararların yayınlanma gerekçeleri, muhtevası ve doğurduğu askerî, siyasî ve sosyal neticeleri ele alınacaktır.

I. Damad Ferid Paşanın IV. Sadareti Ve İlk İcraatları

Damat Ferit Paşa, 1 Ekim 1919 tarihinde ayrıldığı³ Sadaret görevine, yaklaşık yedi ay sonra 5 Nisan 1920'de yeniden tayin edildi⁴. Bu tayin ile Damat Ferid Paşa 4 üncü defa hükûmeti kurmakla görevlendiriliyordu⁵.

¹ Osmanlı İmparatorluğu'nda, Padişah hatlarının, kanunnamelerin ve bütün kademelerdeki yetkililerin çıkardıkları emirlerin halka ve uygulayacak kimselere duyurulmasına çok itina edilirdi. Bunlar şehirlerde, köylerde münadiler(Bir meseleyi yüksek sesle ilân için resmen görevlendirilmiş kimseler) tarafından meydanda, cami avlularında Devletin emirlerini halka duyururlardı. Sultan II. Mahmut, bu işler için memlekette bir gazetenin çıkarılmasının zaruriyetine inanmış ve bu işi gerçekleştirmek istemişti. Nitekim yayınladığı fermanla "Takvim-i Vekâyi" adıyla bir gazetenin çıkarılmasını istemişti. Hasan Refik Ertuğ, "Resmî Gazete ve Düsturların Tarihi", *Hayat Tarih Mecmuası*, Cilt: 1, Sayı: 12, (1 Mayıs 1976), İstanbul, s. 73.

² İlk sayısı 11 Kasım 1831'de çıkarılan Takvim-i Vekâyi'nin 4609 numaralı son sayısı 4 Kasım 1922'de yayınlanmıştı. Bkz. Ertuğ, *a.g.m.*, s. 74.

³ Damat Ferit Paşanın iktidardan uzak kaldığı bu süre içinde İstanbul'da önce Ali Rıza Paşa ve daha sonra da Salih Paşa Hükûmetleri iş başında bulunmuşlardı.

⁴ Aslında Sadaret görevi Damat Ferit Paşaya tevcih edilmeden önce, Padişah Mehmed Vahdeddin tarafından Tefvîk Paşaya teklif edilmiş ancak Tefvîk Paşa bu görevi kabul etmeyince Damat Ferit Paşa dördüncü defa bu göreve getirilmişti. Bkz. Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, TTK Basımevi, Ankara 1949, s. 282.

⁵ Mütareke Dönemi olarak adlandırılan 1918-1922 yılları arasında beş defa hükûmeti kurmakla görevlendirilmiş bulunan Damat Ferit Paşanın görevde kaldığı süreler şöyledir:

1. Damat Ferit Paşa Hükûmeti : (4 Mart -15-16 Mayıs 1919)
2. Damat Ferit Paşa Hükûmeti . (19 Mayıs- 20 Temmuz 1919)
3. Damat Ferit Paşa Hükûmeti : (21 Temmuz- 1 Ekim 1919)
4. Damat Ferit Paşa Hükûmeti : (5 Nisan-31 Temmuz 1920)
5. Damat Ferit Paşa Hükûmeti : (31 Temmuz-17 Ekim 1920 .

Damat Ferid Paşanın yeniden iktidar mevkiine gelmesinde İngilizlerin Salih Paşa hükûmetini düşürmeye yönelik faaliyetleri ile⁶ İstanbul'daki Kuva-yı Milliye aleyhtarlarının çabaları önemli rol oynamıştı⁷. Bilhassa Kuva-yı Milliye aleyhtarı Peyam-ı Sabah ve Alemdar gibi İstanbul gazetelerinin bu çabalarda önemli rol oynadığı görülüyordu⁸. Öyle ki Peyam-ı Sabah'ta, daha 25 Mart'ta "*Sadaret makamının Damat Ferid'e teklif edildiğine*" dair yazılar yazılmıştı⁹. Hükûmetin istifa edeceğine ilişkin haberlerin gazetelerde çıkması üzerine Evkâf Nazırı Ömer Hulusi Bey Vakit gazetesine bir demeç vererek "*Bir hükûmet bubranının olmadığını, herkesin karşı fikirlerini söylemekte ve tahminlerde bulunmakta serbest olduğunu*" söylemişti¹⁰. Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Bey de 2 Nisan'da gazetelerde çıkan demecinde "*Hükûmet*

Bu bilgi için bkz. Nazım Tektaş, *Sadrâzamlar-Osmanlı'da İkinci Adam Saltanatı*, Çatı Kitapları, İstanbul 2002, s. 718-730.

⁶ İstanbul'da bulunan İtilâf Devletleri Yüksek Komiserleri, ilki 16 Mart 1920'de, ikincisi 26 Mart 1920'de ve üçüncüsü de 29 Mart 1920'de olmak üzere Salih Paşa Hükûmetine arka arkaya verdikleri üç nota ile, Hükûmetten Mustafa Kemal Paşa ile Milliyetçi hareketin diğer yöneticilerinin reddedilmesini istemişlerdi. Bu notalar için bkz. Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C. 2, TTK Basımevi, Ankara 1975, s. 8-11. ve *Mehmet Tevfik Beyin(Biren) II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, C. 2, Yay. Haz. F.Rezan Hürmen, Arma Yayınları, İstanbul 1993, s. 375-385. İtilaf Devletleri özellikle İngiltere, İstanbul'un resmen işgalinden sonra iş başında bulunan Salih Paşa Hükûmetini düşürmeye yönelik faaliyetlerini artırdılar. Bu yönde baskı yapmaya başladılar. Nitekim Yüksek Komiserler 26 Mart 1920'de verdikleri ortak bir nota ile hükûmetten Kuva-yı Milliye hareketini resmen red ve mahkûm etmesini istediler. Salih Paşa Hükûmeti bu notaya 29 Mart'ta verdiği cevapta, Anadolu'daki Kuva-yı Milliye namı altında yapılan hareketlerin "meşru hakların müdafaası" olduğu cevabını verdi. Bunun üzerine Yüksek Komiserler 31 Mart'ta bir nota daha vererek aynı isteklerini tekrarladılar Buna karşılık hükûmet 1 Nisan 1920'de verdiği bir nota ile işgal kuvvetlerinin hukuka aykırı bu muamelelerini protesto etmişti. Adnan Sofuoğlu, *Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu(1919-1921)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s. 324-325. Ayrıca bkz. R Salahi Sonyel, *Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1987, s. 209.

⁷ İstanbul'da oluşturulan Kuva-yı Milliye aleyhtarı cemiyetler ile İngilizlerin gizli bir plan hazırladıkları ve bu planı tatbika koymak için yoğun bir çabaya giriştikleri görülüyordu. Mart 1920 başlarında hazırlanan bu plana göre; 1- Hükûmet düşürülecek ve Ferid Paşanın başkanlığında veya onun emsali olacak bir kişinin başkanlığında yeni bir hükûmet kurulacaktı. 2-Meclis-i Mebusan fesih edilecekti, 3- Kuva-yı Milliye'nin ilgası sağlanacaktı. 4- İstanbul'da bir şura-yı saltanat teşkil edilecekti. Bu bilgi için Bkz.. Sofuoğlu, *age*, 1366 no'lu dipnot., s. 366.

⁸ Peyam-ı Sabah gazetesi başyazarı Ali Kemal'in bu çabalarda önemli rol oynadığını belirten Yahya Kemal, siyasî ve Edebi Portreler kitabının Ali Kemal'i anlattığı kısmında Damat Ferid Paşanın dördüncü defa sadarete gelişinin tek müsebbibi olarak Ali Kemal-i görmektedir. Kitabında Ali Kemal'in o günlerin İstanbul'undaki nüfuzunu anlatırken şunları söylemektedir: "...*kat'i olarak denilebilir ki, Ali Kemal olmasaydı, onun gazetesi İtilâfçuluğu tekrar kazı-turmasaydı, şevk ve cür'et vermeseydi, Ferid Paşa tekrar iktidara gelemezdi. Ali Kemal ibtirasının ateşiyile, ikinci ve asıl yaman olan Ferid Paşa kabinesini mevki-i iktidara getirmiş yegâne adamdır*" Bkz. Yahya Kemal, *Siyasî ve Edebi Portreler*, Baha Matbaası, İstanbul 1968, s. 89.

⁹ *Peyam-ı Sabah*, 25 Mart 1336(1920), Nr. 476/10906.

¹⁰ Bu demeç için bkz. *Vakit*, 31 Mart 1336(1920), Nr: 8432.

bubranı hakkında şimdiye kadar çıkarılan rivayetlere rağmen mevkilerini muhafaza ettiklerini, hükûmetin kendi namus ve hamiyetinden kuvvet alarak görevini sürdüreceğini” söylüyordu¹¹.

Ancak iç ve dış baskılara daha fazla dayanamayan Salih Paşa Hükûmeti 2 Nisan’da istifa etmek zorunda kalıyordu¹². Padişahın sadarete Damat Ferit Paşayı görevlendirmesi bekleniliyordu. Damat Ferit Paşanın daha önceki iktidarları esnasında Kuva-yı Milliye aleyhine yaptığı icraatları bilindiğinden, bu durum İstanbul’da bulunan vatansever kesimlerde endişeye yol açmıştı. Nitekim Meclis-i Mebusan’ın İkinci Başkanı olan Hüseyin Kazım Bey, Damat Ferit Paşanın tekrar sadarete getirilmemesi hususunda Padişahla yaptığı görüşmeden eli boş dönmüştü¹³. Diğer taraftan Ferid Paşanın sadrazam olmaması için Saray’a ve Meclis’e bir çok yerden telgraflar gönderilmişti¹⁴. Ancak Padişah, İngilizler nezdinde itimada mazhar olduğuna inandığı Damat Ferid Paşayı sadaret mevkiine getirmeye kararlıydı¹⁵.

Beklenildiği gibi Damat Ferit Paşa, 5 Nisan’da hükûmeti kurmakla görevlendirilmiş ve aynı gün kurduğu hükûmet Padişah tarafından tasdik edilmişti¹⁶. Yeni

¹¹ *Vakit*, 2 Nisan 1336(1920), Nr: 8434.

¹² Dahiliye Nazırı Ebubekir Hazım Tepeyran’ın teklifi üzerine Hükûmetin, Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarını takbih etmemek için istifa ettiğine dair bir zabıt tutulmuş ve bütün kabine üyeleri bunu imzalamışlar ve 2 Nisan 1920’de topluca istifa etmişlerdi. Konuyla ilgili daha fazla bilgi için Bkz.. Ebubekir, Hazım Tepeyran, *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları*, Çağdaş Yay. İstanbul 1982, s.51. Ayrıca Bkz..Gothard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1989, s. 97; Zeki Arıkan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. II, TTK Basımevi, Ankara 1994, s. 463-464.; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, İstanbul 1972, s. 464.

¹³ Hüseyin Kazım Bey hatıralarında bu görüşmeyle ilgili olarak “Ferit Paşanın tekrar mevki-i sadarete getirileceğini iştittim. Fakat ihtimal vermedim” şeklinde Padişaha bir söz söylediğini, Padişahın da “Evet, kararımı verdim getireceğim!” dediğini belirtmektedir. Konuşmasının devamında “Ferit Paşanın tekrar mevki-i sadarete getirilmesi, memleket ve makam-ı saltanat için bir felaket olacaktır(...) Yine bir takım ehliyetsiz ve münasebetsiz adamları yanına toplayacak ve istibdat ile iş görmek isteyecektir” dediğini buna karşılık olarak da Padişahın “Ferit Paşayı mevki-i sadarete getirmek kararını verdim ve öyle yapacağım” dediğini söylediğini ve hatta “ben Rum patriğini, Ermeni Patriğini ve Hahambaşını da istersem getiririm” dediğini belirtmektedir. Bkz. Hüseyin Kazım Kadri, *Meşrutiyet-ten Cumhuriyet’e Hatıralarım*, Haz. İsmail Kara, İletişim Yay., İstanbul 1991, s. 171-174.

¹⁴ Türkgeldi, *age*, s. 278, 282.

¹⁵ Mithat Sertoğlu, “Son Osmanlı Padişahı VI. Mehmet Vahideddin”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl: 11, C. 2, Sayı: 7(1 Temmuz 1975), s. 66.; Sadaret görevi Damat Ferid Paşaya teklif edilmeden önce Sultan Vahdeddin, Tevfik Paşayı Sadarete getirmek istemişti. Ancak Tevfik Paşa bu görevi kabul etmemişti. İnal, *age*, s. 2051.

¹⁶ Damat Ferid Paşanın Sadarete getirilmesiyle ilgili Hatt-ı Hümayûn için Bkz.*ATASE Arşivi*, Kls. 325, Ds. 129, F.1/1; *Takvîm-i Vekâyi*, 5 Nisan 1336(1920), Nr.3820, Hatt-ı Hümayûnun bugünkü dile çevrilmiş metni için bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, C. 4, 3. Baskı, Dergah Yay. 1982, s. 2040, Galip Kemalî Söylemezoğlu, *30 Senelik Siyasî Hatıralarım*(Üçüncü ve Son Cilt) 1918-1922, Ülkü Matbaası, İstanbul 1953, s. 357.; Tevfik Bıykoğlu, *Trakya’da Millî Mücadele*, C.II, 2. bs, TTK Basımevi, Ankara 1987, s. 83-84.

hükümetin kuruluşu Kuva-yı Milliye aleyhtarı çevrelerde ve İngilizler nezdinde büyük memnuniyet yaratmıştı¹⁷.

Özellikle Kuva-yı Milliye aleyhtarı basında yeni Hükûmet sevinçle karşılanmıştı. Peyam-ı Sabah'ta Ali Kemal, ele geçen bu fırsatın iyi değerlendirilmesini istiyor ve hükûmetin ılımlı kişilerden oluşması için Sadrazam Damad Ferid Paşaya tavsiyelerde bulunuyordu¹⁸. Refii Cevad ise, Alemdâr'da yazdığı "Yeni Vaziyet Karşısında" başlıklı yazısında Damat Ferid Paşanın uygulayacağı politikaya işaret ediyor ve "Ferit Paşa Hazretleri, Köprülü Mehmed Paşa kadar şedûd, Kuyucu Murad Paşa kadar tasviyekâr, Sokullu Mehmet Paşa kadar dîrendiş buluncaklardır..." diyordu¹⁹.

Damat Ferit Paşanın yeniden hükûmet kurmakla görevlendirilmesi Kuva-yı Milliye cephesinde ise büyük tepkiler yaratmıştı. Bu hükûmete en büyük tepkilerden birisi Mustafa Kemal Paşadan gelmiştir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi adına yayınladığı tamimde; işgal ve baskı altında bulunan Salih Paşa Hükûmetinin, milletin hayati menfaatleri aleyhinde kararlar alması için İtilaf Devletleri tarafından yapılan baskılara daha fazla engel olamadığı için istifa etmek mecburiyetinde kaldığı ve yerine Damat Ferit Paşanın tayin edildiği belirtiliyordu. Tamimde devamla "Hıyanet-i vataniyesi sabit olan ve düşman süngüsü ile tavşif edilen Damat Ferit Paşa ve heyetinin hiçbir surette tanınmayacağını tamim eyleriz" denilmektedir²⁰. Yine Hakimiyet-i Milliye'de yayınlanan bir yazıda "Damad Ferid'in bu ülkeye yararlı değil zararlı olacağı" savunulmuştu²¹.

Gerek İstanbul'daki vatansever çevrelerin ve gerekse Kuva-yı Milliye cephesinin bu hükûmetten endişe duymaları boşuna değildi. Hükûmet'te, Yunan ordu-

¹⁷ 5 Nisan'da İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Gürzon'a gönderdiği raporda "İstanbul'da Damat Ferid Paşanın iktidara geldiğini müjdelencesine bildiriyordu. Bu rapor metni için Bkz.. Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C. 2, TTK Basımevi, Ankara 1975, s. 17.

¹⁸ *Peyam-ı Sabah*, 4 Nisan 1336(1920), Nr. 486/10916; Yeni kabinenin kimlerden oluşması gerektiği konusunda Sadrazam Damad Ferid'e tavsiyelerde bulunan Peyam-ı Sabah'ın başyazarı Ali Kemal Beyin, "Kabinede Hürriyet ve İtilâfçı nazırlar istemediği, onun fırkacılar karşı olduğu ve kabinenin tarafsız kişilerden oluşmasını istediğini" belirten Refik Halid(Karay) Bey, "Nihayet onun istediği oldu ve Ferit Paşa, Reşit, Fahrettin Beylerle Operatör Cemil ve Kara Sait Paşaları peşine takmış, Babîâlî'ye yeni şekilde dahil oldu" demektedir. Refik Halid Karay, *Minelbab İtelmihrab*(Mütareke Devri Anıları), 2. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1992, s. 228-229. Yine Alemdar'da "Nakşî Berab" köşesindeki Aydede imzalı yazılarıyla bilinen Refik Halid Bey de 4 Nisan 1920 tarihli yazısında "İtti-hatçılardan hesap sorulmasını kimse önleyemez. Bundan sonra biz söyleyelim bizi dinleyiniz" diyerek, "Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın hükûmeti bütün kuvvetiyle destekleyeceğini" söylemekteydi. Bkz.. *Alemdar*, 4 Nisan 1336(1920), Nr. 468/1772.

¹⁹ *Alemdar*, 4 Nisan 1336(1920), Nr. 469/2773. Damat Ferid Paşa tarafından kurulan yeni hükûmetle ilgili gazetelerde çıkan diğer bazı değerlendirmeler için Bkz.. *Vakit*, 5 Nisan 1336(1920), Nr. 865 .

²⁰ Tamim 13 Nisan 1336(1920) tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde de yayınlanmıştı. *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Nisan 1336(1920), Nr. 21; Tamim için ayrıca Bkz. *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*, TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 298-299.

²¹ *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Nisan 1336(1920), Nr. 21

sunun muvaffakiyeti için dua edilmesini isteyen bir Adliye Nazırı ve yine okul kitaplarındaki Türk kelimesini Osmanlı kelimesiyle değiştirmeye çalışan bir Maarif Nazırı vardı²².

Bu hükümetin kuruluş gayesi bizzatıhi Padişahın 5 Nisan tarihli Hatt-ı Hümayûnu'nda da açık olarak belirtilmişti. Padişah “*Ehliyet ve rü'yeti*” dolayısıyla Sadrazamlığa tayin ettiği Damad Ferid'den “*Milliyet namı altında ika edilen iğtişasatı*” önlemesini, bu karışıklığı yaratanlar hakkında gerekli kanuni yaptırımların uygulanmasını ve ülkede asayiş ve huzurun yeniden sağlanmasını” istiyordu²³. Böylece Padişah, Kuva-yı Milliye'ye karşı yürütülecek politikalar için Hükûmete destek olacağını da ortaya koyuyordu.

Kuva-yı Milliye hareketini ve bu hareketin önde gelen lider kadrosunu yok etmek gayesiyle iş başına gelen Damat Ferit Paşa ve hükûmeti, İngilizler tarafından da desteklenmekteydi²⁴. Hatta bu Hükûmetle birlikte Mütarekede ikinci “işbirlikçilik” dönemini başlamıştı diyebiliriz.²⁵ Nitekim Damad Ferid Paşa, iktidarının daha ilk günlerinde yani 8 Nisan'da İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck'le görüşmüş, Anadolu'daki millî hareketi yok etmek istediğini söyleyerek, İngilizlerin onaylayacağı bir şekilde çalışmaya söz vermiş ve yapacakları için ondan yardım istemişti²⁶. Bu görüşmede; “Milliyetçilerin” aleyhinde ferman, beyanname ve fetvaların yayınlanacağı ve bunların uçaklarla Anadolu'ya dağıtılması için yardımcı olunması, Anzavur'un kumandasında oluşturulacak ve millî hareketi bastırarak olan kuvvetler için silah verilmesi, Hükûmeti tarafından Anadolu'ya ajanlar gönderileceği ve bazı siyasî düşmanlarının tutuklanması” gibi konular ele alınmıştı²⁷.

Damat Ferid Paşa, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck'le yaptığı bu görüşmenin sonucunda, Anadolu'daki millî hareketi yok etmek konusunda almayı

²² Zeki Sanhan, *a.g.e*, s. 490.

²³ *Takvim-i Vekâyi*, 2 Nisan 1336(1920), no: 3820.; İnal, *a.g.e*, s. 2051-2052.

²⁴ Damat Ferit Paşanın kurduğu bu yeni Hükûmet'te görev alan üyelerin çoğu İngilizlerin istediği adamlardan oluşmuştu. Bkz.. *Osman Özsoy, Saltanat'tan Cumhuriyet'e Giden Yolda Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 296; Damat Ferid Paşa, kendisini, yegâne kurtuluşun İngilizlere hoş görünmek olduğuna inandırmış ve bu inancını Padişaha da aşlamıştı” bu değerlendirme için Bkz.. Şefik Okday, *Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, İstanbul 1986, s. 56.

²⁵ “Sultan Vahdettin, eniştesi olan Damat Ferit Paşayı tekrar sadarete getirdi ve kabine 5 Nisan 1920'de ilân edildi. Böylece mütareke esnasında girilen ikinci “işbirlikçilik” devri başladı. H. Basri Danışman, *Artçı Diplomat-Son Osmanlı Hariciye Nazırlarından Mustafa Reşit Paşa*, Arba Yay. İstanbul 1998, s. 100:

²⁶ İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Robeck'in bu görüşmeyle ilgili olarak kendi dışişlerine gönderdiği belge için Şimşir, *age* C. II, 26-29; Sonyel, *a.g.e*, C. II. s. 211-212. Damad Ferid Paşanın, “dünyaya İngilizlerin gözlüğüyle baktığını” ifade eden değerlendirme için Bkz.. Murat Bardakçı, *Şahbaba(Osmanoğullarının Son Hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları, Özel Mektupları)*, Pan Yay. I. bs., İstanbul 1988, s. 437.

²⁷ Şimşir, *age*, C. II, s. 26.

düşündüğü tedbirler ve gerçekleştireceği faaliyetler için İngilizlerin desteğini sağlamış gözükmüyordu²⁸.

İngilizler, Damat Ferid Paşanın, Milliyetçi akımlara karşı başarı kazanacağından emin olarak onu desteklemeye karar vermişlerdi. Nitekim, ilk görüşmesinden üç gün sonra Amiral de Robeck'i tekrar ziyaret eden Damad Ferid Paşa, paşalık payesi vererek Balıkesir valiliğine atadığı Ahmet Anzavur'un idaresinde Kuva-yı Milliye'ye karşı girişilen hareket için destek istemişti. Amiral Robeck ise, Anadolu'daki ulusal harekete İngilizlerin faal bir şekilde katılmalarının söz konusu olamayacağını, ancak Anzavur'un kuvvetlerine askerî yardım yapılacağını, "hükûmetin yetkisine karşı hala meydan okumaya devam eden Milliyetçilerin bastırılmasında sarf edilecek çabalarda" İngilizlerin her türlü yardımı yapacaklarını söylemişti²⁹.

Aslında bütün bu olup bitenler, "Kuva-yı Milliye'ye yönelik bir plan ve programın Padişah, Damat Ferid Paşa Hükûmeti ve İngilizler tarafından el birliği ile uygulamaya konulması" demektir³⁰.

II. KUVA-YI MİLLİYE HAREKETİNE KARŞI 11 NİSAN 1920(1336) TARİHLİ TAKVİM-İ VEKÂYİ'DE YAYINLANAN KARARLAR

A) Damat Ferid Paşaya Sadaret'in Tevcih Edildiği Padişah Mehmed Vahdeddin'in Hatt-ı Hümayûnu

Osmanlı tarihinin belki de en karışık ve en buhranlı günlerinin yaşandığı bir dönemde iktidara gelmiş ve orada ancak yirmi sekiz gün kalabilmiş olan Salih Paşa Hükûmeti'nin 2 Nisan'da istifası üzerine Sadaret görevi Damad Ferid Paşaya

²⁸ Bkz. Sonyel, *age*, C. I, s. 212.

²⁹ Amiral De Robeck'in bu görüşmeyle ilgili olarak İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği raporu için Bkz. Şimşir, *age*, c.II, s. 29.

³⁰ Damad Ferid Paşa, ve Hükûmeti, Anadolu'da yeniden otorite tesis etmesi için mutlaka İngilizlerle işbirliği yapmanın gereğine inanıyordu ve bu inancını Padişaha da aşlamıştı. Padişahı İngilizlerin kendisine ve hükûmetine her türlü desteği verecekleri hususunda ikna etmişti. Nitekim Tefik Paşa ile ilgili bir çalışmada bu konuyla ilgili olarak "Büyükbabam bir çok kez Sultan Vahideddin'e İngilizlere sığınmakla kurtuluşu beklemenin hatalı olduğunu söylemiş ve Damat Ferit Paşanın 'İngilizlerden aldığı sözüne' derece gerçek olduğunu tahkik için İngiliz komiseriyle görüşmüştü. Ancak İngiliz komiserinden aldığı cevap: "Biz Osmanlı devleti ile harp halindeyiz, nasıl hükûmetinize vaatlerde bulunabiliriz" şeklinde olmuştu. Büyükbabam bu cevabı Padişaha bildirdiğinde, Padişah buna inanmak istemeyerek, 'Bu iş o kadar gizlidir ki, sizden bile saklıyorlar demişti.'" Denilerek Damad Ferid Paşa ile İngilizler arasında bir işbirliğinin olduğunu Padişah'ta teyit etmekteydi. Bkz.. Okday, *age*, s. 51. Benzer bir anlatımda Damad Ferid Paşanın Sadarete getirilmesinin söz konusu olduğu günlerde Meclis-i Mebusan ikinci başkanı Hüseyin Kazım Bey, Mabeyn Baş Katibi Ali Fuat Beye "Eğer Ferit Paşa İngilizlerden kuvvetli bir söz almış ise, Zât-ı şâhâne kendisini sadarete getirsin, biz de elbirliği ile çalışırız. Fakat böyle bir söz almamış ise kendisinin sadareti memleketçe pek fena tesir hâsıl edeceğinden bunu yapmasın" demişti. Ali Fuat beyin bu sözleri Padişaha naklettiğinde, Padişahın cevabı "evet" olmuştu. Bu anlatım için Bkz.. Türkgeldi, *age*, s. 260.

verilmişti. Damad Ferid Paşanın Sadaret görevine getirilmesi 5 Nisan 1336(1920) tarihli Hatt-ı Hümayûnu ile gerçekleşmişti. Bu Hatt-ı hümayun ve nazırlar listesi 6 Nisan 1920 tarihli Takvim-i Vekâyi'de yayınlanmıştır³¹. Bilahare aynı Hatt-ı Hümayûn 11 Nisan 1336(1920) tarihli Takvim-i Vekâyi'de tekrar yayınlanmıştır³².

Takvim-i Vekâyi'de yayınlanan nazırlar listesine göre Damad Ferid Paşanın dördüncü kabinesi şu isimlerden oluşuyordu:

“Sadrazam ve Hariciye Nazırı Damad Ferid Paşa, Şeyhülislam Dürrîzâde Abdullah Efendi, Harbiye Nezaretine vekâleten ve Bahriye Nezâretine asaleten Ferikândan Beşinci Kolordu Kumandanı esbakı Mehmet Said Paşa, Dahiliye Nezâretine asaleten ve Şura-yı Devlet Riyasetine Vekâleten Dahiliye Nazır-ı esbakı Reşit Bey, Adliye Nezaretine Mahkeme-i Temyiz İstida Dairesi Reisi Ali Rüştî Efendi, Maarif Nezaretine Hariciye Müsteşarı Fahrettin Bey, Nafia Nezaretine Doktor Cemil Paşa, Ticaret ve Ziraat Nezaretine Ferikândan Hüseyin Remzi Paşa, Maliye Nezaretine Vekâleten Maliye Müsteşarlığına tayin olunan Bahriye Muhasebecisi Reşad Bey, Evkâf-ı Humâyun Nezaretine Ferikândan Osman Rifat Paşa”

5 Nisan 1336(1920) tarihli bu Hatt-ı Hümayûn ile Padişah Vahdeddin Damad Ferid Paşayı Sadrazamlığa, Dürrîzâde Abdullah Efendiyi de Şeyhülislamlığa getiriyordu. Hatt-ı Hümayûna göre Damad Ferid Paşanın sadaret görevine getirilmesi, kendinden önceki Sadrazam Salih Paşa ve hükûmetinin istifası ile söz konusu olmaktadır. Padişah, Damat Ferid'i devlet yönetmedeki liyakat ve görüşlerinden dolayı bu göreve getirdiğini³³ ve kurduğu yeni hükûmetini de onayladığını Hatt-ı Hümayûnunda belirtiyordu.

Hatt-ı Hümayûnun bundan sonraki muhtevası oldukça ilginçtir. Çünkü devam eden cümlelerde doğrudan Kuva-yı Milliye hareketi suçlanmakta ve bu harekete karşı tedbirler alınması yeni hükûmetten istenilmektedir.

Hatt-ı Hümayûn'da Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra ülkenin siyasî durumunun, yavaş yavaş düzelmeye başladığı bir sırada “Milliyet” adı altında yapılan karışıklıklarla tekrar tehlikeli bir vaziyete geldiği ve bu karışıklıklara karşı şimdiye kadar alınmış olan barışçı önlemlerin bir fayda sağlamadığı ve sonuçsuz kaldığı belirtiliyordu.

³¹ *Takvîm-i Vekâyi*, 6 Nisan 1336(1920), Nr.3820.; *ATASE Arşivi*, Kls. 325, Ds. 129, F.1-1. *Alemdar*, 11 Nisan 1336(1920), Nr.: 475-2779.; *Peyam-ı Sabah*, 11 Nisan 1336(1920), Nr. 493-10923.

³² *Takvîm-i Vekâyi*, 11 Nisan 1336(1920), Nr. 3824. Bkz. EK: I.

³³ Padişah Mehmet Vahdeddin, Damat Ferid Paşayı ehliyet ve rü'yetine binaen yani liyakat ve devlet yönetimindeki iş bilirliği ve uzak görüşlülüğünden dolayı sadaret'e getirdiğini söylerken, durumun böyle olmadığı bazı devlet adamlarınca biliniyordu. Nitekim Hüseyin Kazım Kadri bu konuda “Padişaha gelince, güzel ve muntazam söz söyler, iyi düşünür ve görür fakat sonra azm u iradeden tamamıyla tecerrüt ederdi. Damat Ferit'in muvaffakiyetsizliği ve cehliyle ve tecrübesizliğiyle her işte heybet u hüsrana uğradığı mükerreren sâbit olmuş ve muhitinden de istifadeye kabiliyet gösteremediği ve padişahı mesuliyetlerine iştirak ettirmekten de hâli kalmadığı defaatla görülmüş iken, Vahideddin'in yine ona teveccüh ve itimadının azalmaması izahı kabil olmayan bir haldir” demektedir. Bkz.. Hüseyin Kazım Kadri, *age*, s. 283.

Padişah, bir isyan hareketi olarak nitelediği bu karışıklıkların devam etmesi halinde, ülkenin daha tehlikeli durumlara düşebileceği endişesini taşıdığı işaret ederek, ülkede karışıklıklara yol açan bu olayların ve isyan durumunun düzenleyicisi ve teşvikçisi olan ve isimleri ve faaliyetleri bilinen kişiler hakkında gerekli kanunî işlemlerin yapılmasını, bu isyana aldatılmak suretiyle katılmış olanlar hakkında genel bir af çıkartılmasını istiyordu. Hükûmetten, bütün Osmanlı ülkesinde asayiş ve düzenin yeniden sağlanması için gereken önlemlerin öncelikli olarak ve hızlı bir şekilde alınması da Padişahça yeni hükûmetin yapması gereken bir görev olarak belirtiliyordu. Hükûmetten beklenen diğer bir görev de, halkın yeniden Hilâfet ve Saltanat makamlarına tam bir sadakatle bağlanmasının sağlanması idi.

Padişah Hatt-ı Hümayûnu'nda, İtilâf Devletleri ile olan ilişkilerin samimî ve güven verici şekilde geliştirilmesini, devletin çıkarları ile milletin hak ve adalete dayalı savunmasına özen gösterilerek, barışın bir an önce gerçekleştirilmesine çaba gösterilmesini de istemekteydi.

Nihayet Padişah, halkın içinde bulunduğu sıkıntılara çare bulunması için her türlü malî ve iktisadî önlemlere başvurulmasını da Damad Ferid Paşaya diğer bir talebi olarak belirtiyordu.

Görülebileceği gibi, Hatt-ı Hümayûn'da işgallere karşı Türk vatanının bütünlüğü ve millî istiklâlimizi sağlamak için girişilen Kuva-yı Milliye harekâtı bir isyan olarak nitelendirilmekte ve bu hareketin başında bulunan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları için gerekli kanunî işlemlerin yapılması istenilmekteydi. Padişah Mehmed Vahdeddin, ülkenin Mondros Mütarekesi'nden sonra uğradığı işgalleri, Türk ve Müslüman ahalinin maruz kaldığı haksızlıklar ve zulümleri adeta görmezlikten gelerek, ülkede huzur ve asayişin var olduğunu söylemekte ve bu huzur ve asayiş bozanlarında vatan kurtarma davası ile ortaya atılmış kişiler olduğunu belirtmektedir.

Hatt-ı Hümayûn'da Padişah, Damad Ferid Paşadan, ülkenin huzur ve asayişini bozan ve “ Milliyet” davası ile ortaya atılmış olanlar hakkında daha sert ve kesin bir tavır konulmasını ve bunlar hakkında kanunî yollarla işlem yapılmasını istemektedir. Nitekim bir süre sonra başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Kuva-yı Milliye ileri gelenleri hakkında İstanbul 1 Numaralı Divan-ı Harb-i Örfî'ce soruşturma açılarak, bilâ istisna haklarında idam kararları alınması³⁴, bu isteğin hayata geçirilmesi demektir.

³⁴Bu idam kararlarından ilki; Mustafa Kemal Paşa, Kara Vasıf Bey, Ali Fuat Paşa, Alfred Rüstem Bey, Dr. Adnan Adıvar Bey ve Halde Edip Hanım hakkında çıkarılmıştır. İdam kararı ile ilgili İrade-i Seniye için Bkz. *Takvim-i Vekâyi*, 27 Mayıs 1336(1920), Nr: 3864, Yine aynı mahkeme tarafından ikinci olarak Kavaklı Fevzi Paşa hakkında verilmiştir. Bu karar içinde Bkz. *Takvim-i Vekâyi*, 30 Mayıs 1336(1920), Nr: 3866.; Yine aynı mahkeme üçüncü olarak Miralay Selahaddin , Miralay Fahreddin, Miralay İsmet, Miralay Bekir Sami ve Miralay Abbas Hilmi Beyler, Yusuf İzzet ve İsmail Fazıl Paşalar ve mebuslardan Celaleddin Arif, Bekir Sami, Hamdullah Suphi, Cami, Hakkı Behiç ve Rıza Nur ve Yusuf Kemal Beyler ile Eskişehir Mutasarrıfı Fatih Bey ve Müftülerden Mustafa Fehmi ve

Damad Ferid Paşanın Sadaret mevkiine getirilmesiyle ilgili bu Hatt-ı Hü-mâyûnda oldukça dikkat çekici ve beklide ibret verici bir ifade olarak da “İtilâf Devletleriyle samimi ilişkilerimizin güven verici bir şekilde kurulmasının” istenmesidir. Samimi ilişki kurulmak istenen bu devletlerin; Mondros Mütarekesi’nden sonra ülkemizi işgal eden, Paris Barış Konferansı ile Londra ve San Remo Konferanslarında ülkemizi nasıl parçalayıp, paylaşacakları hususunda birbirleriyle yarışan ve nihayet devletin paytahtı olan İstanbul’u işgal ederek millî iradenin tecelligâhı olan Meclis-i Mebusanı basan devletler olduğu herhalde unutulmuştur.

Padişah Mehmet Vahdeddin, eniştesi Damad Ferid’e neler yapması gerektiğini bir bir sıralamakta ve Hatt-ı Hü-mâyûnda bunların kendi talepleri olduğunu da belirtmek suretiyle Hükûmetin bu hususlarda alacağı karar ve tedbirlerle ve yapacağı bütün icraatlarına destek olacağını ilân etmektedir.

Dünya’ya İngilizlerin gözlüğüyle bakan Damad Ferid Paşa,³⁵Anadolu’da yeniden otorite tesis edebilmek için mutlaka İngilizlerle işbirliği yapmanın gereğine inanıyordu ve bu inancını Padişaha da aşlamıştı. Padişahı İngilizlerin kendisine ve hükûmetine her türlü desteği verecekleri hususunda ikna etmişti³⁶

B) Damad Ferid Paşa Hükûmetinin Yayınladığı Beyanname

11 Nisan 1336(1920) tarihli Takvim-i Vekâyi’de yayınlanan ve muhtevası itibarıyla Kuva-yı Milliye harekâtı aleyhinde hükümlerin yer aldığı ikinci belge “Hükûmet Beyannamesi”dir³⁷.

Hükûmet beyannamesinin yayınlanmasını iki nedene bağlayabiliriz. Bunlardan ilki Padişah Mehmet Vahdeddin’in 5 Nisan tarihli Hatt-ı Hü-mâyûnu’nda yer alan “halkın Padişah ve Halifeye olan sarsılmaz ve zedelenmez olan sadakatlerini daha da güçlendirmek” düşüncesidir. İkincisi ise Damad Ferid Paşanın 8 Nisan’da İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral De Robeck’le yaptığı görüşmede açıkça dile getirdiği “Milliyetçiler aleyhinde bir beyanname yayınlama” arzusudur.

“Hükûmetin Beyannamesidir” başlığıyla Takvim-i Vekâyi’de yayınlanan bu beyannamenin daha ilk cümlesinde “Osmanlı Devleti’nin bugün emsali görülmemiş bir tehlike içerisinde olduğu” belirtilerek ve vatanın tehlikede olduğu vurgulanmıştır.

Mehmet Rifat Efendiler hakkında verilmiştir. Bkz. *Takvim-i Vekâyi*, 21 Haziran 1336(1920), Nr: 3883.

³⁵ Bardakçı, *age*, s. 437

³⁶ Okday, *age*, s. 105.

³⁷ *Takvim-i Vekâyi*, 11 Nisan 1336(1920), Nr.: 3824 ve Bkz. EK II. Damad Ferid Paşa Hükûmeti’nin yayınladığı bu beyanname İstanbul gazetelerinde de yayınlanmıştı. Nitekim Alemdar gazetesi 11 Nisan günlü sayısında “Hükûmetin Pek Mühim ve Tarihi Beyannamesi” başlığıyla aynen vermişti. Bkz. *Alemdar*, 11 Nisan 1336(1920), Nr.: 475-2779., *Peşam-ı Sabah*, 11 Nisan 1336(1920), Nr. 493-10923.

Devletin ve vatanın karşı karşıya kaldığı bu tehlikenin nedeni olarak da beyannamede, Birinci Dünya Savaşı gösterilmektedir. Damat Ferid Paşa Hükûmetine göre; bu savaşa millet, bilmeyerek ve istemeyerek sürüklenmiş, savaşta malı ve canıyla büyük fedakârlıklara katlanmış, ancak savaşın sonucunda yenilgiyi kabullenerek yapılan mütareke ile de galip devletlere teslim olmak zorunda kalmıştı. Beyannameyi yayınlayan hükûmete göre uğradığımız bu üzücü neticeyi kabullenmek, akla ve duruma uygun bir kurtuluş yolunu takip etmeliydik

Beyannamede, yukarıda belirtilen akla ve duruma uygun bir kurtuluş çaresini kabullenmeyen bazı kişilerin sadece hırs ve çıkarları uğrunda “Millî Teşkilât” adı altında ülkede yarattıkları fitne ve fesat hareketleri ile siyasî vaziyetimizi son derecede tehlikeli bir duruma getirdiklerinden bahsedilerek bu durumun, zaten savaş yıllarında yapılan her türlü yolsuzluklar ve cinayetlerden derin bir şekilde etkilenmiş olan kutsal vatanımızda yeni yaralar açtığı belirtilmekteydi.

Hükûmete göre, Teşkilât-ı Milliye adı altında ortaya çıkmış olan bu fitne ve fesat hareketlerini ortaya çıkaranların yaptıkları bazı “çirkin olaylar” Avrupa ve Amerika kamuoyunu tamamen aleyhimize çevirmiş ve bunun sonucu olarak da bu devletler bizimle yapmaya çalıştıkları barış şartlarını ağırlaştırmışlardı. Hatta bu devletler, mütareke şartları gereği İstanbul’u bile geçici olarak askerî işgal altına almışlardı.

Beyannamede, İstanbul’un askerî işgal altına alınmasından sonra isyan başlarının “Hükûmet Merkezi ile Anadolu arasındaki haberleşme ve ilişkileri kesmeye çalışmaları” en büyük vatan hainliği olarak belirtiliyordu.

Damat Ferid Paşa Hükûmetine göre, Millî Teşkilât bir serkeşlik hareketiydi. Bu hareket, “devletin başını gövdesinden ayırmak ve Anadolu’yu istilaya maruz bırakmak” gibi büyük bir felakete zemin hazırlıyordu. Bu nedenle “yalancı Milliyet” davasıyla ortaya atılanlar şahsî ihtiraslarına vatani ve milleti feda ediyorlardı. Bunun için bu kimseler “Osmanlı Milletinin” en büyük düşmanları idi.

Beyannameye göre; Millî Teşkilât mensupları; anayasayı ve devletin kanunlarını ayaklar altına alarak halktan zorla para topluyorlar, kişileri zorla askere alıyorlardı. Para vermeyen ve askerlik yapmak istemeyenlere ise eziyet ediyorlar ve öldürüyorlardı. Yine bunlar köyleri ve hatta kasabaları basmakta, yakıp yıkmakta ve yağmalamaktaydılar. Bunların yaptığı bütün bu fiiller Allah’ın emirlerine ve İslâm’ın hukukuna karşıydı. Nitekim beyannamenin ekinde bulunan “Fetva-yı Şerife” ile de bu kanıtlanmıştı.

Beyannamede Hükûmet, Osmanlı vatanının karşı karşıya kaldığı her türlü felâketlerin izalesi, nüfus ve kuvvet bakımından uğradığımız zararların giderilmesinin temel politikaları olduğunu bu nedenle her ferdin hayatı ve çalışmalarına değer verdiklerini ve bu nedenle iyilikle ve kan dökmeden amaca ulaşmayı hedef edindiklerini söylemektedir. Ancak devletin ve milletin büyük tehlike içerisinde bulunan hayatını ve geleceğini kurtarmaya çalışan Hükûmetin, yola gelmeyenleri “Şer-i şerif ve kanun-u münif mucibince ve hatt-ı hümayûn ile tebliğ olunan İrade-i Seniyye-i

Hazret-i Hilafetpenahiye” göre yok etmek için asla geri durmayacağı da beyannamede belirtilen diğer bir husustu.

Damad Ferid Paşa Hükûmeti beyannamenin son kısmında ise, isyan hareketin tertipçileri ve teşvikçileri tarafından gerek kandırılmak ve gerekse tehdit edilerek bu harekete katılanlar ve yaptıklarının sonucunun ne kadar tehlikeli olacağını düşünmeden işbirliği içerisinde olanlara seslenmekteydi. Nitekim beyânnâme ile, Millî Teşkilâta katılan ve işbirliği içerisinde olan bu kişilerin, bir hafta içinde pişmanlıklarını açıklamaları ve padişaha bağlılıklarını gösterdikleri takdirde, Padişah tarafından af edilecekleri ilân ediliyordu. Diğer taraftan isyan hareketinin tertipçileri ve teşvikçileri ve onlarla birlikte hareket etmekte ısrar eden asilerin “şer’an ve kanunen” yok edileceği belirtiliyordu.

Damat Ferit Paşa ve Hükûmeti, yayınladığı bu beyanname ile İngilizlerin Salih Hulusi Paşa Hükûmetine yaptırtmak isteyip de yaptırtmadığı “Kuva-yı Milliye Hareketinin red ve takbih edilmesi” hususundaki taleplerini yerine getirmişti. Bilindiği gibi İstanbul’un işgal edildiği 16 Mart 1920 günü İngilizler Salih Paşa Hükûmetine verdikleri bir nota ile “*gerek Klıkya ve gerekse muhtelif bölgelerde meydana gelen olaylar müessif vakalardaki mesuliyetleri inkâr edilemeyecek bir vaziyet almış olan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının yaptıklarının hükûmet tarafından red ve takbih edilmesini*” istemişlerdi³⁸. Salih Paşa Hükûmeti bu notaya 17 Martta verdiği cevapta “*Hükûmetinin bu hareket üzerinde bir tesir ve murakabe yapma imkanına sahip olmadığını ve bu hareketi idare edenler tarafından ika ve tatbik edilebilmiş olan aykırı tedbirleri takbib ve tenkit etmekten başka bir şey yapamayacağını*” bildirmişti.³⁹

İtilaf Devletleri Komiserleri, hükûmetin verdiği bu cevaptan tatmin olmamışlardı. Çünkü onlar hükûmetin “Kuva-yı Milliye’yi kabul etmediklerini ve onu reddettiklerini” açıklamalarını istemişlerdi. Oysa hükûmet ne Kuva-yı Milliye’yi red etmiş ne de Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını asi ilân etmişti. Bunun üzerine 26 Mart’ta Salih Paşa Hükûmetine ikinci bir nota veren İtilaf Devletleri Komiserleri “*Osmanlı devletinden, Mustafa Kemal Paşa ve Milliyetçi hareketin diğer yöneticilerinin reddedilmesini istemekle görevlendirildiklerini, Sadaretin gönderdiği 17 Mart tarihli cevabi nota ile bu isteklerin ancak bir kısmına tatminkar cevap alabildiklerini, asıl önemli olanı ise Milliyetçi hareketin liderleri hakkında, 16 Mart tarihinden beri Osmanlı Hükûmetinin hiçbir karşı tavır almamış olması Yüce Konsey’in kararına dayalı olan bu istekleri Yüksek Komiserlerin geri almaya ve yumuşatmaya yetkilerinin olmadığını, görevleri gereği Osmanlı Hükûmeti’nin gecikme-*

³⁸ Söylemezoğlu, *age*, s. 194; Tepeyran, *age*, s. 24-26.

³⁹ Söylemezoğlu, *age*, s.195-196. Hükûmetin verdiği bu cevaptan komiserlerin, özellikle İngilizlerin memnun olmadığını söyleyen Dahiliye Nazırı Ebubekir Hazım Bey “Komiserlerin gazetelerle ilânını ısrarla istedikleri red ve takbihin hakiki manası, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının devlete karşı isyanlarını ilân etmek demektir. Biz bu teklifi kabul etmeyeceklerini bilerek yazıp suretlerini kendilerine gönderdiğimiz beyannamelerle 15 gün sürünce mede bıraktık demektir. Tepeyran *age*, s. 48.

den Mustafa Kemal Paşa ve söz konusu hareketin diğer yöneticilerini reddettiğini ilân etmesini, hükûmeti bu kararı almaya tekrar davet ettiklerini" bildirmişlerdi⁴⁰.

Hükûmet bu notaya 28 Mart'ta cevap vermiş ve yayınlamayı düşündüğü beyannâme örneğini de gönderilen cevabi yazıya eklemişlerdi⁴¹. İtilâf devletleri Yüksek Komiserleri, Salih Paşa Hükûmeti'nin yayınlamayı düşündüğü ve bir örneğinin kendilerine gönderildiği bu beyannamayı de beğenmemişler ve 29 Mart'ta üçüncü bir notayı hükûmete vermişlerdi. Bu notalarında Komiserler; "*Mustafa Kemal'i ve Hükûmetin iradesine aykırı hareket eden Millî Hareketin önderlerini açıkça kıyanan ve halkı hükûmetin emirlerine uymaya davet eden bir beyannamayı ancak kabul edebileceklerini*" bildirmişlerdi.

Salih Paşa Hükûmeti, bu son notaya 1 Nisan'da uzun bir yazıyla cevap vermiş ve iki ayrı beyanname örneğini de bu yazıya ekleyerek Yüksek Komiserlere göndermişti. Osmanlı Hükûmetini bunaltarak istifaya zorlamayı düşünen İtilâf Devletleri, hükûmetin verdiği ve yayınlamayı düşündüğü beyannamayı yine kabul etmemişlerdi. Bunun üzerine 2 Nisan 1920'de hükûmet topluca istifa kararı almış ve istifa etmişti⁴².

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İngilizlerin ve Kuva-yı Milliye aleyhtarı çevrelerin çabalarıyla Damad Ferid Paşa tekrar Sadaret görevine getirilmişti. İktidara geldiği günlerde Damad Ferid Paşa "Anadolu'daki Millî Hareketi yok etmek için İngilizlerin onaylayacağı bir şekilde çalışacağı" hususunda İngiliz Amirali De Robeck'e söz vermiş ve ondan yardım ve destek talep etmişti. Nitekim bu sözünde duran Damad Ferid Paşa, 11 Nisan'da yayınladığı hükûmet beyannamesi ile "Mustafa Kemal Paşa ve diğer Kuva-yı Milliye önderlerini asi" ilân etmiş ve Millî Hareketi "harekât-ı bağıyane" olarak nitelemiş ve bunların yaptığı faaliyetlerin "Allah'ın emirlerine ve İslâm hukukuna karşı olduğunu" ilan etmiştir.

Beynamede vatanın gerçekten büyük bir tehlikede olduğu söylenmektedir. Ancak Damad Ferid Paşa Hükûmetine göre bu büyük tehlike, ülkemizin bir baştan diğer başa işgal altında olduğu, işgal altında bulunan bölgelerdeki Türk ve Müslüman ahalinin Yunan ve Ermeniler tarafından "mezalim" derecesinde katledilmeleri, mal ve mülklerinin gasb edilmesi, ırz ve namuslarının haleldar edilmesi değildi. Beynamede, İşgaller karşısında vatan bütünlüğünü korumak ve millî istiklâlimizi temin etmek için ortaya atılan Kuva-yı Milliye hareketi ve bu hareketin başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere önde gelen yöneticileri Osmanlı Devleti için büyük bir tehlike olarak görülüyordu.

Vatan ve millet uğrunda giriştikleri mücadele uğrunda, sahip oldukları mevkii, makam, rütbe ile diğer bazı imkânlardan vazgeçerek, gerekirse "sine-i millette bir ferd-i mücahid" olan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının "yalnız hırs ve

⁴⁰ Bu nota için Bkz.. Biren, *age*, s. 375-376; Şimşir, *age*, C.:II, Belge No: 2, s. 8-9. İtilaf Devletleri, mütemediyen kendilerini oyalayan Salih Paşayı koyu bir "Kuva-yı Milliyeci" olarak görmekteydiler. Bu değerlendirme için Bkz.. Tanık Mümtaz Göztepe, *Sultan Vahideddin Mütareke Gayyasında*, Sebil Yay., İstanbul 1969, s. 260.

⁴¹ Bu yazı ve ekindeki beyanname için Bkz.. Biren, *age*, s. 378; Şimşir, *age*, C. II, s. 9-10.

⁴² Tepeyran, *age*, s. 52.

çıkarları” için bir mücadele başlattıklarının ilan edilmesi de ciddi düşünülmesi gereken bir durumdu.

Yine beyannâmede ifade edilen ve Millî Teşkilât mensuplarınca yapıldığı söylenen “bir takım çirkin olaylardan” kastedilen herhalde Maraş, Urfa ve Antep halkının işgalcilere karşı verdiği mücadele olsa gerektir⁴³. Vatanını, canını ve namusunu, Fransız ve işbirlikçi Ermenilere karşı müdafaa için silaha sarılan bu insanların mücadelesinin “bir takım çirkin olaylar”⁴⁴ olarak nitelendirilmesi Damad Ferid Paşa ve Hükûmetinin ihanetlerinin hangi noktaya kadar ulaştığını göstermesi bakımından gerçekten ibret vericidir.

Beyannameden anlaşılan bir diğer altı çizilecek hususta “İstanbul’un işgalinin” gerekçesi olarak Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının “Millî Teşkilât” adı altında ortaya çıkardıkları fitne ve fesat hareketi olduğunun belirtilmesidir⁴⁵. Oysa bilindiği gibi İstanbul’un işgalinin en önemli sebeplerinden birisi “İtilâf Devletlerinin yeniden İstanbul Hükûmeti üzerinde etkili tesir ve murakabesini sağlamak, diğeri ise bir süre sonra San Remo Konferansında alınan kararları kabul edecek ve

⁴³ Bilindiği gibi Adana, Maraş, Urfa ve Antep’te Fransız işgal kuvvetleri ve onların işbirlikçisi olan Ermenilere karşı bir millî mücadele yürütülmekte idi. Özellikle Ermenilerin, Fransız işgal kuvvetlerine her türlü yardım ve desteği yapmakta, bu vilayetlerdeki Türk halka karşı, baskı, sindirme, aşağılama, gasp ve katl gibi yollara baş vurmaktalardı. Bu durum bu vilayetlerde halkın işgallere karşı direnme azmini artırmış ve Fransızlara karşı silahlı bir mücadeleyi başlatmışlardı. Özellikle Maraş’ta halk Fransızlara ve Ermenilere karşı çok şiddetli ve kanlı bir mücadeleye girişmişti. Bu değerlendirme için bkz. Fahir Armaoğlu, “İngiliz Belgelerinde İstanbul’un İşgali” *Bellekten*, C. LXII, Sayı: 234, (Ağustos 1998), Ankara 1999, s. 473-474.

⁴⁴ 1920 yılının Mart ayı başlarında Avrupa’da yayınlanan bazı gazetelerde Ermenilerin Klıkya’da Türkler tarafından katledildikleri ve 15-20 bin civarında Ermeni’nin öldürüldüğüne dair haberler çıkmaya başlamıştı. Bu konu İngiliz başbakanı Lloyd George tarafında Avam kamerasında dile getirilmişti. Ancak bölgeyi işgal eden ve orada olup bitenleri en bilecek olan Fransızların bu katliamlardan haberleri bile. Bkz.. Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu(1919-1922)*, II. bs. TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 96. İngiliz Başbakanı Lloyd George “Maraş’taki Ermeni katliamlarına karşılık İstanbul’un rehin alınmasını” önermişti. Fransızların Maraş’ta uğradıkları yenilgi İstanbul’un ikinci kez ve bu defa resmen işgal edilmesine neden olmuştu. Bu değerlendirme için bkz. *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri 1919-1922*, TTK Basımevi, Ankara 1994, s. 64.

⁴⁵ İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir John De Robeck, 1 Mart’ta Lord Curzon’a gönderdiği gizli yazıda Maraş bölgesindeki Fransız güçlerine saldıran Ulusçu milis gücüne silah ve mermileri Osmanlı savunma Bakanlığı ile Osmanlı kolordu ve tümen komutanlarının sağladığını” bildiriyordu. Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiltere İstihbarat Servisi’nin Türkiye’deki Eylemleri*, TTK Basımevi, Ankara 1995, s.67. İstanbul’un işgal edilmesinin, Kuva-yı Milliye Hareketi ile Ermeni katliamlarına dayandıran değerlendirme için bkz. Tahsin Ünal, İstanbul’un İşgali 16 Mart 1920, *Türk Kültürü*, Yıl: IX, Sayı:101,8Mart 1971), Ankara 1971, s. 477(ss. 457-480). Benzer bir değerlendirme için de bkz. Tevfik Bıyıkoğlu, *Atatürk Anadolu’da I* (1919-1921), İstanbul 1981, s. 129-130.

uygulayacak teslimiyetçi ve işbirlikçi bir hükûmeti-Damad Ferid Paşa Hükûmeti- iş başına getirmektir⁴⁶.

Beynamede isyan başları olarak nitelendirilen Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının “Hükûmet merkezi ile Anadolu arasındaki haberleşme⁴⁷ ve ilişkileri kesmeye çalışmaları” en büyük vatan hainliği olarak ilan edilmektedir. Gerçektende İstanbul’un işgal edildiği 16 Mart günü Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa tarafından kolordu komutanlıklarına, valilere ve mutasarrıflara çekilen telgraflarla; Heyeti Temsiliyenin bilgi ve muvafakati olmadan hiçbir makam ve memurun İstanbul ile muhabere etmemesi,⁴⁸ Telgraf merkezlerine birer subay veya memur görevlendirilerek telgrafların kontrole tabi tutulması istenmiş⁴⁹, İstanbul ile bütün resmî ve hususî telgraf haberleşmeleri ile telgraf memurlarının gizli görüşmeleri yasaklanmıştı⁵⁰. Yine Heyet-i Temsiliye Riyasetince Ali Fuat Paşa vasıtasıyla birlik komutanlarına verilen bir direktifle “Geyve Boğazı’ndaki demiryolu hatlarının tahrip edilerek ulaşımın kesilmesi ve uzun bir süre için demiryolu hatlarına sahip olabilmesi için Eskişehir, Afyonkarahisar ve Geyve Boğazı civarındaki İngiliz ve diğer İtilaf Devletleri askerlerinin silahlarının alınması” istenmişti⁵¹. Birinci Kolordu kumandanına çektiği 31 Mart 1920 tarihli bir telgraf yazısında da Mustafa Kemal Paşa “İstanbul’la resmî ve özel her çeşit yazışmaların kesilmesi ve Harbiye Nezareti’nden ve diğer hükûmet dairelerinden herhangi bir şekilde gönderilecek resmî mektupların, zarflarının açılmadan iadesini uygun gördüklerini” bildirmiştir⁵².

Devlet merkezi olan İstanbul’un işgal edilmesi karşısında Ankara’da Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa tarafından alınan bu tedbirler ne şahsî bir gaye ve ihtiras içindir ne de keyfidir. Vatanın ve milletin selâmeti uğrunda alınan bazı tedbirlerdir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa bu hususta; kolordulara, vilayetlere ve müstakil livalara gönderdiği 17 mart 1920 tarihli telgrafta şunları söylemektedir: “*Meclîs-i Mebusan dahi dahil olduğu halde bil-cümle devâir-i hükûmetle beraber İstanbul İngilizler tarafından cebren ve resmen işgal edilmiştir. Telgrafhaneler dahi işgal altında bulundu-*

⁴⁶ İstanbul’daki Fransız Yüksek Komiseri Defrance, Fransız Dışişleri Bakanlığına gönderdiği bir raporunda “İstanbul’da Anadolu’daki Milliyetçilerle başa çıkabilecek yeni bir hükûmetin kurulması için padişahı desteklemek, bunun içinde önce önde gelen ittihatçı ve Milliyetçileri tutuklamayı ve parlamentoyu feshetmeyi” öneriyordu. Bkz. Yavuz, *age*, s. 64-65.

⁴⁷ Mustafa Kemal Paşa tarafından meydana gelebilecek karışıklıklara mani olmak, muhtemel tahriklere ve yanlış anlaşılmalara meydan vermemek için 16 Mart 1920’de Anadolu’daki bütün mülkî ve askerî makamlar ile Müdafaa-i Hukuk teşkilatlarına bir telgraf çekilmiş ve “bir müddet için dost olsun, düşman olsun, bütün dış dünya ile resmi bağlantıların geçici olarak kesildiği” bildirilmiştir. Genelkurmay askeri Tarih ve Stratejik Etüd başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Sayı: 79, Belge No: 1475.

⁴⁸ *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 22, Vesika No: 566.

⁴⁹ Belge için bkz. *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 22, Vesika No: 564.

⁵⁰ *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 22, Vesika No:567.

⁵¹ *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 22, Vesika No561.

⁵² Bu yazı için bkz, *Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri(1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)*, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1982, s.198, Belge No: 88.

*ğundan dolayı ne makam-ı Hilâfet ve Saltanat ne de sair makâmat-ı resmîyeye maruzatta bulunmak imkânı kalmamıştır. Bu şeraite nazaran Anadolu Dersaadet'le ve makam-ı resmîye ile doğrudan mubarebeden mahrum kalmıştır ve muhabere teşebbüsü doğrudan doğruya düşmanları karşımıza çıkarmakta olduğundan dolayı gayr-i caizdir*⁵³

Bu telgraftan anlaşılacağı gibi Anadolu ile İstanbul arasındaki haberleşme, işgal ile birlikte zaten kesilmiştir. Nitekim İngilizler İstanbul'u işgal ettikleri sırada aldıkları ilk tedbirlerden birisi de “Telgraf ve Telefon Müdüriyet-i Umumiyesi⁵⁴ ile Harbiye Telgrafhanesi'ni⁵⁵ işgal etmek olmuştur. Bu nedenle Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin yayınladığı beyannamede belirtilen “İsyân başlarının Hükûmet merkezi ile Anadolu arasındaki haberleşme ve ilişkileri kesmeye kalkışmaları en büyük vatan hainliğidir” suçlaması asılsız ve doğru olmamaktadır.

Hükûmet beyannamesinde “Millî Teşkilât denilen serkeşlik harekâtı” yani Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının, işgallere karşı vatanı ve milleti müdafaa için giriştikleri Millî Mücadele harekâtının, “hem devletin başını gövdesinden ayırmak hem de Anadolu'yu korkunç bir istilaya maruz bırakmak felaketini hazırladıkları” suçlaması yapıyor. Damat Ferit Paşa Hükûmeti'ne göre ülkemiz her halde işgal altında değildi. Akl-ı selim sahibi olan her insan iyi bilmekteydi ki ülke bir baştan bir başa işgal altındaydı. Bu işgaller ve işgalcilerin ve onların işbirlikçilerinin Anadolu'da ve Trakya'da yaptıkları ülkeyi zaten büyük bir felakete sürüklemişti. Bu beyannâmenin yayınlandığı günlerde vatanın her yeri işgal edilmişti. Bundan daha korkuncu ne olabilir di? Her halde ülkenin parçalanarak yok edilmesi idi. Onu da Damat Ferit Paşa Hükûmeti “Sevr Antlaşması'ni” imzalayarak yapmayacak mıydı?

Diğer taraftan devletin başını gövdesinden ayırmak hususuna gelince. İstanbul'un resmen işgaliyle ortada bir devlet de kalmamıştı. Nitekim Mustafa Kemal Paşa İstanbul'un işgal edildiği 16 Mart günü bütün komutanlara, vali ve mutasarrıflara, müdafaa-i hukuk cemiyetlerine, belediye başkanlıklarına ve basın derneğine gönderdiği bir bildiriye “*Nihayet bugün, İstanbul'u zorla işgal etmek suretiyle, Osmanlı Devleti'nin yedi yüzyıllık hayat ve hakimiyetine son verildi*”⁵⁶ diyerek işgal ile birlikte Osmanlı Devleti'nin varlığının ve egemenliğinin hukukî manada sona ermiş olduğunu dile getiriyordu. Yine Mustafa Kemal Paşa 14 Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa'nın telgrafına verdiği cevabî yazısında “*Bu vaziyete nazaran İstanbul'da salâhiyet ve hakimiyetini kullanmaya muktedir bir kudret mevcudiyeti elbette kabul edilemez*.”⁵⁷ diyerek işgalle birlikte İstanbul'da yetki ve egemenliğe sahip bir gücün kalmadığını belirtmişti.

İstanbul'un işgali dolayısı ile “olağanüstü yetkiye haiz bir meclisin Ankara'da toplanması için yeniden bir seçim yapılması hakkında vilayet ve kolordulara yaptığı 19 Mart tarihli bildirisinde de Mustafa Kemal Paşa şunları söylüyordu:

⁵³ *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, Yıl: 6, Sayı. 22, Vesika No: 568.

⁵⁴ *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, Yıl: 6, Sayı. 22, Vesika No: 557.

⁵⁵ *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, Yıl: 6, Sayı. 22, Vesika No: 558.

⁵⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.1,(1919-1920), Yayına Haz. Zeynep Korkmaz, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984, s.286.

⁵⁷ *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, Yıl: 7, Sayı. 23, Vesika No: 602.

“Makarr-ı Hilâfet-i İslâmiye ve Payıtabt-ı saltanat-ı Osmaniyenin Düvel-i İtilâfiye tarafından resmen işgali kuvve-i teşriye ve adliye ve icraiyyeden ibaret olan kuva-yı selaseyi devleti muhtel etmiş ve bu vaz'iyet karşısında ifa-yı vazîfeye imkân görmediğini hükûmete resmen tebliğ ederek Meclis-i Mebusan dağılmıştır. Şu halde Makarr-ı Hilâfet ve Saltanatın masûniyet-i istiklâlini ve Devlet-i Osmaniyе'nin tablisini temin edecek tedabiri teemmül ve tatbik etmek üzere millet tarafından salâhiyet-i fevkaladeye hâiz bir meclisin Ankara'da içtimaa daveti...”⁵⁸

Görüleceği üzere ortada ne devlet ve ne de onun başı kalmıştı. İstanbul'un işgaliyle birlikte devletin, yasama, yürütme ve yargı gücü bozulmuş ve zaafa uğramıştı. Artık Padişahın ve İstanbul Hükümeti'nin siyasî ve idarî anlamda kuvvet ve kudreti kalmamıştı.

Beyannamede Millî Teşkilât mensuplarının anayasayı ve devletin kanunlarına aykırı olarak halktan zorla para toplamak ve askere almak, para vermeyenleri ve askerliği kabul etmeyenleri öldürmek, köyleri ve kasabaları basıp, yağmalar yapmakla suçlanmaktaydılar. Beyannâmede bahsedilen bu suçlamalar, bazı bölgelerde Kuva-yı Milliye bünyesinde yer alan çete veya müfreze reisleri ile bazı Kuva-yı Milliye kumandanlarının yaptıkları fiiller dolayısıyla söz konusu olmaktadır.

Bilindiği gibi Kuva-yı Milliye'yi örgütleyenler daha ziyade terhis edilmiş olan Osmanlı birliklerinin subayları, İzmir'in işgalinden sonra içerilere çekilip direnişe karar veren subaylar⁵⁹ ile İttihat ve Terakki yönetimi döneminde tayin edilen ve Milliyetçi ideolojiyi benimsemiş olan kaymakamlar ile mutasarrıflardı. Bunun yanında Ermeni tehciri yada savaş suçlusu olarak aranan ve tutuklanma ihtimali bulunan yöneticilerdi⁶⁰. Kuva-yı Milliye düzenli bir ordu olmadığı için bünyesinde; tümen, alay, tabur ve bölük teşkilâtları yoktu⁶¹. Kuva-yı Milliye kuvvetleri farklı insan kaynaklarından teşekkül ediyordu. Nitekim bu kuvvetler içinde; dağda gezen eşkiya ve zeybekler, asker kaçakları, hapishaneden çıkarılan mahkûmlar ve zanlılar, bir nevi askere alma şeklinde köylerden ve kasabalardan toplanan kimseler, gerçekten millî ve vatanî duygularla, başka bir gaye gözetmeksizin mücadeleye katılan gönüllü ve adamlarıyla birlikte müfreze oluşturarak mücadeleye katılan mülk sahipleri bulunuyordu⁶². Çeşitli isimlerle anılan Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin komutanları ise

⁵⁸ *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 13, Vesika No: 337; *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl:30, Sayı:79, Belge No:1746, *Nutuk*, C. 1, s. 288-289; İhsan Ilgar, *Türkiye Büyük Millet Meclisi(1920-1998) ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı(1877-1920)*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 1998, s. 25-26.

⁵⁹ Batı Anadolu'da silahlı millî bir hareketin başlamasını sağlayan ve bu hareketi bir süre yöneten subaylar arasında Miralay Bekir Sami(Günsav), Miralay Kazım(Özalp) ve Miralay Mehmet Şefik(Aker)'in isimleri ilkler arasındadır. Bunların yanında Urla'da yarıbay Kazım, Ayvalık'ta Yarıbay Ali(Çetinkaya), Ödemiş'te Yüzbaşı Tahir, Nazilli'de Binbaşı Hacı Şükrü gibi isimler Kuva-yı Milliye hareketinin öncüleri sayılabilir.Bkz. Alev Çoşkun, *Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu*, Çağdaş Yay. İstanbul 1996, s. 63.

⁶⁰ Bu değerlendirme için bkz. Adnan Sofuoğlu, *age*, s.131.

⁶¹ Enver Behnan Şopolyo, *Kuva-yı Milliye Tarihi*, Ankara 1957, s.48.

⁶² Sebahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, C. 1, İstanbul 1968, s.117., Doğu Ergil, *Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, Ankara 1981, s. 82-83.

genelde efeler ve eşkıya reisleri, komitacılar, sivil kumandanlar ve subaylardı⁶³. Başlangıçta bu kuvvetlerin ihtiyaçları mahallindeki zenginlerden ve ordunun yardımlarından karşılanıyordu⁶⁴.

Zamanla Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin sayıca artması, ihtiyaçlarında artmasına yol açmış ve bu kuvvetlerin ihtiyaçlarının karşılanmasında bazı güçlükler ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu durum bazı Kuva-yı Milliye komutanlarını, belirlenmiş usul ve alınmış kararların dışında halktan asker ve yardım toplamaya sevk etmiştir. Bunların bir kısmı özellikle çetecilik ve eşkıyalık yapmış olanlar, köyleri yağmalamaya ve talana başvurmuşlar, halkın malını ve parasını rızasının dışında gasp yoluyla almaya çalışmışlardır⁶⁵. Bu tür hareketler halkı korkutmuş, halkın Kuva-yı Milliye'ye karşı tutumunun olumsuzlaşmasına neden olmuştur⁶⁶. Bu konuda özellikle Demirci Mehmet Efe ile Çerkez Ethem'in faaliyetleri ve halka yaptıkları eziyet ve baskılar Kuva-yı Milliye hanesine yazılmıştı. Demirci Mehmet Efe'nin Isparta havalisine tebliğ ettiği bir beyanname yukarıdaki yargıları doğrulayıcı nitelikte görülmektedir. Bu beyanname şöyledir:

“Üç yüz on(1894), üç yüz on bir(1895), üç yüz on iki(1896), üç yüz on üç(1897), üç yüz on dört (1898) doğumlular bütün silah ve teçhizat ve elbiseleriyle 40 saat içinde şubelerine müracaat edecek, etmedikleri takdirde, tebligata uymadıkları anda yakalanarak, mahkeme edilmeksizin idam ederek, evlatlarını birliğine göndermeyen ba-

⁶³ Selek, *age*, s. 119-120.

⁶⁴ Sofuoğlu, *age*, s. 131. Kazım Özalp'ta “Millî alay ve taburların kumandanları halkın ileri gelenlerinden seçiliyordu(...)Kuvvetlerin işesi cephe gerilerindeki Millî levazım heyetleri tarafından temin ediliyor bu sarfiyat için gereken paralar da Reddi İlhak heyetleri kanalıyla, halktan vergi veya yardım şeklinde toplanıyordu.” demektedir. Kazım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, Türk tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985, s. 73. Kuva-yı Milliye'nin finansmanı halkın katkılarıyla sağlanmıştır. Bu katkılar gönüllü olarak yapılmıştır. Yardımlar genellikle Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından “aynî ve nakdî” olarak toplanmıştır. depolardan kaçırılan ve muvazzaf ordunun gizlice verdiği silah ve mühimmat ile milisler teçhiz edilmekteydi. Bkz.. Rifat Önsöy, “Millî Mücadele'nin Malî Kaynakları ve Dış Yardımlar”, *Millî Mücadele Tarihi(Makaleler)* Yayına Haz. Berna Türkdöğün, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.Ankara 2002, s. 308.

⁶⁵ Konuyla ilgili bir anlatımda “Çeteciler maaşlı ve hayvanlı idiler. Gerek kendilerinin ve gerekse hayvanlarının yiyeceklerini de geçtikleri köylerden ve yerlerden sağladıklarından para biriktiriyorlardı. Ayrıca yaptıkları yağma ve tecavüzler de yanlarına kâr kalıyordu” denilmektedir. Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, TTK Basımevi, Ankara 1988, s.195.

⁶⁶ Mehmet Temel, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Durumu*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998, s. 98. Bu konudaki bir anlatımda da “Kuvâ-yı Milliye teşkilâtının büyük faydaları yanında teşkilâtın başındakilerin şahsî menfaat, hırs ve bencillikleri, başına buyruk olma istekleri, emir altına girmek istememeleri bazı zararlı hareketlerinin ve olayların sebepleri olarak gösterilebilir. Nitekim halka zaman zaman kötülüklerde bulunmaları, zorla para toplamaları, mal ve mülklerini almaları bu teşkilatı yıpratmaya ve düşmanlarımızın propagandaları ile halkın kin ve nefretini çekebilmişlerdir.” Denilmektedir.” Bkz.. Ergünöz Akçora, “Millî Mücadele Süresi İçerisinde Kuvâ-yı Milliye hareketinin Doğuşu” *Askerî Tarih Bülteni*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Yıl: 18, Sayı:34(Şubat 1993), A 1993, Ankara, s.13.

baları derbâl idam edeceğim ve evlerini yakıtıracam. Bütün millete vatanın kurtuluşu adına Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını sağlamak amacıyla ilân ediyorum. Bundan böyle birliklerinden firar meydana gelmeyecektir. Her kazada tellallar aracılığıyla ilân edilecektir. Bu telgraf aynı zamanda şube başkanlıklarına aynen gönderilecektir.

20 Temmuz 1919

Çete Reisi

Demirci Mehmet Efe⁶⁷

Kuva-yı Milliye kuvvetlerine asker temini için çıkarılan bu tebliğde Demirci Mehmet Efe'nin ifadeleri oldukça sert ve tehditkar olmakla beraber bunun "vatanın kurtuluşu adına ve Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını sağlamak için" yapıldığının açıklanması bu tür davranışların genellikle şahsî ve keyfilik arz etmediğini göstermesi bakımından önemlidir⁶⁸.

Bunun yanında Müdafaa-i Hukukçu ve Kuva-yı Milliye'ci görünen bazı çıkarıcılar da bölgelerindeki kişisel nüfuz ve itibarlarını artırmak için Kuvâ-yı Milliye'yi alet olarak kullanmak istemişlerdir. Nitekim Konya Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'ne seçilen bazı art niyetli ve çıkarıcılar, kendilerine verilen yetkileri kötüye kullanmışlardı. Bunlar Kuva-yı Milliye'nin zabitleri ile efradına ve kendilerine oldukça yüksek maaş bağlatmışlardı. Kuva-yı Milliye'ye hizmet etmekle görevli olan bu kişiler ticaretle uğraşmaya başlamışlardı. Bu olaylar halkın dikkatini çekmiş ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Kuva-yı Milliye'den şikayetçi olmalarına yol açmıştı⁶⁹.

Millî Mücadele'mizin Kuva-yı Milliye dönemine ait olan bu tarz olaylar ve davranışlar, bu mücadelenin ileri gelenlerince de hoş karşılanmamış, bunlar hakkında kovuşturmalar yapılmış ve hatta ağır cezalara maruz bırakılmıştır

Nitekim Mustafa Kemal Paşa Heyet-i Temsiliye namına İzmit, Adapazarı, Bursa, Konya ve Balıkesir Heyet-i Merkeziyelerine gönderdiği bir tamimde şunları söylüyordu: "*Kuva-yı Milliye'den olduklarını ileri süren bazı kimselerin kendi çıkarlarını sağlamak amacıyla hareket ettiklerini ve baskı yapmak teşebbüsünde buldukları işitildi. Haksız ve yasa dışı hareketlerin Millî teşkilâtta yeri yoktur. Bu gibiler hakkında Hükûmet'in kanunî işlem yapacağı kesindir.*"⁷⁰

⁶⁷ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl: 51, Sayı: 113, s.24-27, Belge No: 4159. Celâl Bayar, *Ben de Yazdım*, C. VII, s., Süvari Yüzbaşı Ahmed, *Türk İstiklâl Harbi Başında Millî Mücadele*, Yay. Haz. İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci, İzmir, 1993, s. 91. Demirci Mehmet Efe'nin Denizli, Isparta ve Burdur sancaklarında yaptığı bazı keyfi uygulamalar, baskı ve eziyetler için Bkz.. Nuri Köstüklü, *Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1990.

⁶⁸ Demirci Mehmet Efe'nin, Millî Mücadele'ye atıldığı günden itibaren Kuvâ-yı Milliye'nin daha da güçlendiğini belirten Köstüklü "onun tehditkâr ve otoriter davranışları, belki bu günlerde gerekli idi" demektedir. Bkz. Köstüklü, *age*, s. 137.

⁶⁹ Ahmet Avanas, *Millî Mücadele'de Konya*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1998, s. 67-68.

⁷⁰ *Nutuk*, C .3, s. 140, Belge No: 175.

Bu tarz olayları önlemek amacıyla Batı Anadolu'da toplanan kongrelerde "Kuva-yı Milliye'nin başta asker temini olmak üzere her türlü ihtiyaçlarının temini bir takım esaslara bağlanmıştı⁷¹. Nihayet bilindiği gibi Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin düzenli ordu haline getirilmesiyle bütün bu olaylar ortadan kalkmıştı.

Ancak bu tür olaylar yukarıda ifade ettiğimiz gibi bazı bölgelerde halkın Kuva-yı Milliye'den şikayetçi olmasına imkân vermiş ve bu da bilhassa İstanbul'daki Millî Mücadele karşı olan Hükûmet ve bazı basın organları tarafından Kuva-yı Milliye'nin kötülenmesi için fırsat yaratmıştı⁷². Nitekim Alemdar gazetesinde çıkan bir yazıda "*Adapazarı, Düzce ve Hendek'te binlerce halkın Kuva-yı Milliye'nin zulmünden bıktığı ve bundan dolayı maddi ve manevi olarak hükûmetin emrine amade oldukları*" belirtiliyordu⁷³. Aynı gazetede yayınlanan bir diğer yazıda da "Kuva-yı Milliye ile ahali'nin durumuna değiniliyor ve halkın Kuva-yı Milliye'den el âman dediği belirtilerek Kuva-yı Milliyeciler ile ilgili olarak da "Askerde topluyorlar, Bedel-i nakdi-Gümrük resmidir" denilerek halkın bunlarla birlikte olmadığı vurgulanmaya çalışılıyordu⁷⁴. Alemdar gazetesinde "Kuva-yı Milliye'nin Marifetleri" başlığıyla çıkan yazıda ise Millî Mücadele yıpratılmaya çalışılıyordu⁷⁵. Aslında Alemdar, Peyam-ı Sabah, Türkçe İstanbul gibi Millî Mücadeleye karşı olan gazeteler, hemen hemen her gün Kuva-yı Milliye aleyhtarı haberler ve yazılar yayınlıyorlardı. Bu haber ve yayınları büyük ölçüde abartarak ve çarpıtarak veriyorlardı.

Beyannâmenin son kısmında ise Damad Ferid Paşa, Kuva-yı Milliye harekâtını içten çökertecek, parçalayacak ve zayıflatacak planını açıklıyordu. Burada kandırılarak veya korkutularak yani baskı ve zorla Millî harekâta katılmış olanların ve yine bilmeden ve yaptıklarının sonucunun tehlikeli sonuçlar doğuracağını düşünmeden Kuva-yı Milliye'ye katılan ve onlarla birlikte olanların "bir hafta" içinde pişman olduklarını açıkladıkları ve Padişah'a bağlılıklarını gösterdikleri takdirde af edilecekleri belirtiliyordu. Aksi takdirde Kuva-yı Milliyecilerle birlikte hareket eden her kim olursa olsun dinen ve kanunen yok edilecekleri, bunların en ağır cezalara çarptırılacakları ilân ediliyordu.

⁷¹ Bu konuda geniş bilgi için şu eserlere bakılabilir: Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nın Malî Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1990.; Mücteba İlgürel, *Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., İstanbul 1999, s. İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Ege'deki Sivil Direniş'ten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim(Tahtakılıç) Bey*, TTK Basımevi, Ankara 1989., *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hâcım Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları 1919-1920*, Yay. Haz. Şerafettin Turan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara 1967.

⁷² Biga bölgesi Kuva-yı Milliye önderlerinden Köprülü Hamdi Bey'in, Biga'da millî bir alay teşkil etmek amacıyla ihtiyaç duyulan parayı Biga ve çevresinden toplamaya çalışması, İstanbul Hükûmeti taraftarlarınca Kuva-yı Milliye aleyhinde propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Konuyla ilgili geniş bilgi için Bkz. Uluğ İğdemir, *Biga Ayaklanması ve Aznavur Olayları(Günlük Anılar)*, TTK Basımevi, Ankara 1973, s. 87 vd.

⁷³ *Alemdar*, 29 Nisan 1336(1920), Nr:493-2803.

⁷⁴ *Alemdar*, 7 Nisan 1336, Nr.: 471-2782.

⁷⁵ *Alemdar*, 16 Nisan 1336, Nr.: 480-1790.

Damad Ferid Paşa Hükûmetinin yayınladığı beyannâmede yer alan bu af çağrısıyla, Kuva-yı Milliye hareketine bil-vesile ile katılmış olan ancak bağılıkları zayıf olanlar hedef alınmaktaydı. Bu çağrıdan bilhassa Kuva-yı Milliye kuvvetleri içerisinde yüksek bir oranda varlığı bilinen “çeteler-efeler” ile rızası dışında Kuva-yı Milliye kuvvetlerine katılan askerler hedef alınıyordu. Konuyla ilgili olarak yapılan bir propaganda örneğinde şöyle deniliyordu.

“...Sizleri din kardeşlerinize hem de Halife-i Müslimin efendimizin meşru olan hükûmetine karşı silah kullanmaya zorluyorlar. Bu hükûmete kanuna karşı isyandır...”

Padişahımız bunları âsî diye ilan etmiş, şeriat fetvasını vermiş... Teslim olacak abalının, askerinin malı, canı, namusu benim ve hükûmetimin kefaleti altındadır. Bir tek din kardeşimin burnunun kanaması bile “vallahi ve billahi” müsaade olunmayacaktır.”⁷⁶

Damad Ferid Paşa Hükûmeti’nce yayınlanan bu beyanname ve bilahare Şeyhülislâm Dürrihzâde Abdullah Efendinin fetvası Kuva-yı Milliye kuvvetleri arasında sistemli olarak yayılmaya çalışılmış ve böylece millî kuvvetlerden çok sayıda firarların gerçekleşmesi sağlanmıştı. Nitekim yapılan bir propaganda da “*Evlatlarım! ...Sizce Zat-ı Şabanenin selâmını getirdim. Bundan böyle askerlik kalktı. Vergi alınmayacaktır*”⁷⁷ sözleriyle Kuva-yı Milliye kuvvetlerine katılmış askerlerin firar etmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından İzmit Mutasarrıflığına tayin edilmiş olan Ahmet Aznavur; Manyas, Ulubat, Kirmasti ve Gönen taraflarında girdiği köy ve kasabalarda halkı camilere ve meydanlara toplayarak “*askerliğin kalktığını, askerlerin başlarını alıp memleketine dönmelerini ya da kendisine katılmalarını*” söylüyordu⁷⁸. Eski İzmit Mutasarrıfı ve Muhammedi Tümeni Komutanı imzasıyla Ahmet Aznavur, Biga bölgesindeki bir çetenin reisi olan Kara Hasan’a bir mektup göndererek “...Oralarda da bu melunların zorla masum askerleri toplayıp memleketlerine gönderiniz?” diyerek ondan Biga bölgesinde Kuva-yı Milliye’ye katılmış olan askerlerin etki altına alınarak dağıtılmasını istemişti⁷⁹.

Damad Ferid Paşa Hükûmetinin her icraatına destek veren ve mütareke döneminin işbirlikçi bir cemiyeti olarak bilinen Teali-i İslâm Cemiyeti, “*Anadolu’nun Muhterem ve Masum Abalisi*” başlığıyla yayınladığı beyannâmesinin son kısmında “*Askerler! Bu kadar uyduğunuz artık yeter, bu zalimlere alet olduğunuz artık kifayet eder. Padişahımız Halifemiz Efendimiz Hazretlerinin merhamet ve şevket kucacı sizce açılmıştır. Hepiniz koşunuz, geliniz dünya abret ve saadetini ibraz ediniz: İşte size ibtar ediyoruz, Allah’ım, Peygamber-*

⁷⁶ Mudurnu mutasarrıfının ahaliye hitaben yayınladığı bu beyannâmenin metni için Bkz.. Süreyya Şehidoğlu, *Millî Mücadele’de Adapazarı-Bolu, Düzce-Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, Ankara 1970, s. 22-24

⁷⁷ Şapolyo, *age*, s. 76.

⁷⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal*, (1919-1922) C.II, 9. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul 1983., s. 300.

⁷⁹ *Nutuk*, C. 3, Belge no: 187, s. 149.

rini, Padişahını seven bu tarafa gelsin !"⁸⁰ denilerek askerlerin zihinleri bulandırılmaya çalışılmış ve onlardan Kuva-yı Milliye'yi terk etmeleri istenmişti.

19 Mayıs 1920'de Bolu Mutasarrıfı Osman Kadri Bey tarafından yazılan ve halka dağıtılan bir bildiriye ise şunlar söyleniyordu:

"Ey Padişaba, dine, devlete beş yüz seneden beri sadakati ile dünyayı hayrette bırakmış olan hakikî Müslümanlar.

...Padişahımız bunları asın diye ilân etmiş, Şeriat fetvasını vermiş her tarafta harekâta başlamak üzere ordular hareket ettirilmiştir.

...Bunların hepsi günahkar değildir. Aldatılmış olanların kanına girmeyi vicdanımız dinimiz, kabul etmiyor.Padişahımız Halife-i Müslimin efendimiz de işgal edilmiş olanları mazur görerek aff-ı şabanelerini ilân ettirdiler....Teslim olacak abalının, askerinin malı, canı, namusu benim ve hükümetimin kefaleti altındadır.Bir tek din kardeşimin burnunun kanamasına bile (vallah ve billah) müsaade olunmayacaktır.Bunu cümlemiz taahhüd ediyoruz. Hatta şimdiye kadar bu yolda hareket etmiş olan zabitânı dahi işgal edilmiş bir din kardeşi, bir kan kardeşi tanıdığımız için ne canlarına ne mallarına dokunulmayacaktır.

Divan-ı harbe de tevdi edilmeyecektir..."⁸¹

C) Şeyhülislâm Dürrîzâde Abdullah Efendi'nin Fetvâsı

11 Nisan tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuva-yı Milliye aleyhinde yer alan diğer bir karar da Şeyhülislâm Dürrîzâde Abdullah Efendi⁸² tarafından verilen Fetvâ'dır⁸³. Bu fetva⁸⁴ birbirini tamamlayan beş fetva olarak çıkartılmıştır ve hepsinin

⁸⁰ *ATASE Arşivi*, Kls. 525, Ds. 129, F.1-14.

⁸¹ Sebahattin Selek, *age.*, 66-68

⁸² Rumeli Kazaskeri Dürrîzâde Mehmet Dürrî Efendi'nin oğlu olan Dürrîzâde Abdullah Efendi, Damat Ferit Paşanın 4 üncü kabinesinde Şeyhülislâmlık görevine atanmıştır. 5 Nisan 1336(1920) de atandığı bu görevi 31 Temmuz 1336(1920) tarihine kadar sürmüştür. Damad Ferid Paşa Hükümeti'nin 31 Temmuz'da istifa etmesi üzerine bu görevi sona ermiştir. Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanması üzerine 1922 sonlarına doğru yurt dışına kaçmış ve daha sonrada Hicaz Emiri Şerif Hüseyin'in yanına gitmiş ve 1923te Hicaz'da vefat etmiştir.Bkz. Abdülkadir Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972; s.264. Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, C. 1, İstanbul 1996, s. 66-67.

⁸³ Fetvâ'nın metni için Bkz.. *Takvim-i Vekâyi*, 11 Nisan 1336(1920), Nr. 3824 Bkz.EK III; *ATASE Arşivi*, Kl. 525, Dy. 129, Fr. 1-1; *ATASE Arşivi*, Kls.486, Ds. 40-2, F. 7-2. *Alemdar*, 11 Nisan 1336(1920), Nr.: 475-2779., *Peyam-ı Sabah*, 11 Nisan 1336(1920), Nr. 493-10923.

⁸⁴ Fetvâ'nın değişik tanımları yapılmıştır. Kavram olarak fetva, "bir fakihin kendisine herhangi bir meselede yöneltilen soruya verdiği, hüküm mahiyetini taşımayan cevap" olarak tanımlanmıştır. Murat Akgündüz, *Osmanlı Devletinde Şeyhülislâmlık*, Beyan yay. İstanbul 2002, s.219.; Yine fetva " dinî ve hukukî bir meselenin hâl ve açıklanması çerçevesinde vakî olan sorunun cevabıdır". Şeklinde açıklanmıştır. Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslâmiye ve Islahatı Fıkhiyye Kamusu*, C. 1, İstanbul 1967, s. 246. Bir başka tanımda ise fetva "Hukukî ve dinî bir soru hakkında verilen cevap, ulaşılan karar" olarak belirtilmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilâtı*, Ankara

de hareket noktası “Huruc’u alessultan” yani Sultana ve Padişaha karşı ayaklanma hareketidir.

Şeyhülislâm Dürrîzâde Abdullah Efendi’nin çıkardığı ilk fetvada Kuva-yı Milliye, “Kuva-yı Bağiyye” yani eşkiya kuvvetleri olarak vasıflandırılmıştır. Fetvaya göre bazı kötü kimseler-Millî Mücadele’yi başlatanlar ve idare edenler- anlaşarak, birleşerek ve kendilerine elebaşları seçerek, padişahın sadık tebaasını hile ve yalanlarla aldatmakta ve yoldan çıkarmaktaydılar. Bunlar Padişahın emri olmaksızın asker toplamaktadırlar. Yine bunlar görünüşte askeri beslemek ve donatmak bahaneleriyle, gerçekte ise mal toplamak sevdasıyla şeriata uymayan ve kanunlara aykırı olarak haksız ödeme ve vergiler koyuyorlar ve çeşitli baskı ve işkencelerle halkın mal ve eşyalarını zorla alıyor ve yağmalıyorlardı.

Fetvaya göre; bu kötü kişiler yani Kuva-yı Milliye ileri gelenleri, insanlara zulmetmekte ve Padişahın idaresi altındaki bazı köy ve şehirlere saldırarak, buraları tahrip ve yerle bir etmekteydiler. Yine bunlar padişahın sadık tebaasından suçsuz insanları öldürüyorlar ve kan döküyorlardı. Bu kötü kişiler padişah tarafından atanmış bazı dinî, askerî ve sivil memurları görevlerinden atmakta ve yerlerine kendi yandaşlarını atamaktaydılar. Bunlar devletin başını gövdesinden-İstanbul’u Anadolu’dan-ayırarak ulaştırma ve haberleşmeyi kesiyorlar ve buralarda devletin emirlerinin uygulanmasını engelliyorlardı.

Fetvaya göre “bu kötü kimseler” hükümet merkezini tek başına bırakarak, halifelîğin yüceliğini zedeletmek ve zayıflatmak suretiyle Halifeye ihanet etmekteydiler. Yine bunlar Padişah’a da itaatsizlik ediyorlar, devletin düzenini ve asayişini bozmak için uydurma ve yalan haberler yayarak halkı fitneye sevk ederek ortalığı karıştırıyorlardı.

Fetvada bütün bunları yapanların elebaşları, yardımcıları ve bunların peşine takılanlar “ası” olarak nitelendiriliyordu. Fetvanın son kısmında ise “bu asiler, dağılmaları için haklarında çıkan “Yüce Buyruk”tan sonra, inatla hala kötülükler yapmaya devam ederlerse, bunların işledikleri kötülüklerden ülkeyi temizlemek, halka bunların şer ve kötülüklerinden kurtarmak dini yönden gereklidir” deniliyordu.

Birinci fetvanın hüküm kısmında ise, Yukarıda suç ve kötülükleri anlatılan bu asilerin öldürülmelerinin dinen meşru ve farz olduğu belirtiliyordu.

Şeyhülislâm Dürrîzâde’nin yukarıdaki fetvayı tamamlayıcı tarzda çıkardığı ikinci fetvasında ise; “ülkede savaşmaya ve vuruşmaya güç ve kudreti bulunan bütün Müslümanların halife ve Padişah’ın etrafında toplanmaları ve bunlarla mücadele edilmesi ile ilgili yapılacak çağrılara ve yayınlanan emirlere uyararak Kuva-yı Milliyeci denilen “bağiy”lerle savaşmalarının” dini bir zorunluluk olduğu açıklanıyordu.

Takvim-i Vekâyi’de yayınlanan üçüncü fetvada, Osmanlı Padişahı ve bütün Müslümanların Halifesi olan Mehmet Vahdeddin tarafından görevlendirilen askerlerin, adı geçen isyancılara yani Kuva-yı Milliye’ye karşı savaşmazlarsa ve mücadele-

1965, s.173. Fetva ile ilgili daha geniş bilgi için Bkz. Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele’de Din Adamları*, C. II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1997, s. 21-24.

den kaçınırlarsa veya kaçarlarsa büyük suç işlemiş olacakları açıklanıyordu. Fetvanın devamında ise mücadeleden kaçınan veya kaçan bu askerlerin gerek bu dünyada en ağır ceza ile cezalandırılacakları ve gerekse ahirette en büyük azaplara uğrayacakları belirtiliyordu.

Yukarıdaki fetvayı tamamlayan dördüncü fetvada ise, Kuva-yı Milliye ile savaşmak için görevlendirilmiş askerlerin, asileri öldürdükleri takdirde gazi olacakları ve eğer asiler tarafından öldürülürlerse şehitlik mertebesine yükselecekleri açıklanıyordu.

Şeyhülislâm Dürrîzâde Abdullah Efendi'nin çıkardığı son fetva, asilerle yani Kuva-yı Milliyecilerle mücadele etmek ve savaşmak için verilen yüce emirlere uymayan Müslümanların günahkar ve suçlu sayılacakları ve şeriat yargılarına göre cezalandırılacaklarını ilân ediyordu.

Görüleceği üzere Damad Ferid Paşayı sadarete getiren Mehmet Vahdeddin'in "Hatt-ı Hümayûnu'nda" ve "Damad Ferid Paşa Hükûmeti tarafından yayınlanan "Hükûmet Beyannamesinde" olduğu gibi Şeyhülislâm Dürrîzâde Abdullah Efendinin çıkardığı yukarıdaki fetvalarda da: Kuva-yı Milliye Harekâtı ve bu harekâtın Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki lider kadrosu çok ağır ithamlarla suçlanıyorlardı. Fetvalarda Millî Mücadeleyi başlatanlar ve bu harekâtı yönetenler hak-hukuk tanımayan hain, canî, bâğî, şâki, Hilâfet ve Saltanatı yıkmaya teşebbüs eden kişiler oldukları, kişisel çıkarları için zorla halktan vergi aldıkları ve akset topladıkları, Padişahın gönderdiği memurları görevlerinden alarak kendi adamlarını işbaşına getirdikleri, bu arada İstanbul ile bütün bağlantıları kestikleri, huzur ve sükûnu bozmak için de yalan haberler uydurarak karışıklıklara sebep oldukları belirtiliyordu⁸⁵.

Yine bu fetvalarda da Anadolu hareketi padişah'a karşı bir ayaklanma sayılıyor, Kuva-yı Milliye Harekâtı kötüleniyor ve Padişahın sadık tebaasına zulmedenlerin katledilmeleri gerektiği ileri sürülüyordu⁸⁶.

Damad Ferid Paşanın dördüncü sadaretinde "Kuva-yı Milliye Harekâtı ile Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının red ve takbih edilmesine yönelik olarak yayınlanan padişahın Hatt-ı Hümayûnu, Hükûmetin Beyannamesi ve Dürrîzâde'nin Fetvası" ile Millî Mücadele'nin meşru bir hareket olmadığı ortaya konulmak istenilmiştir. Böylece başta Padişah olmak üzere bütün milletin bu mücadeleye taraftar olmadığı gösterilmek istenilmiştir. Kuva-yı Milliye hareketinin "dine karşı olduğu" ortaya konulmak istenmiş ve özellikle fetvalarla bu desteklenmeye çalışılmıştır⁸⁷.

Bu fetvanın çıkartılmasında kanaatimize göre hem Padişah ve Damat Ferid Paşa'nın şahsında İstanbul Hükûmeti hem de İtilâf Devletleri ve özellikle İngilizlerin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Sadece bu fetva değil, yukarıdan beri vermeye

⁸⁵ Sarıkoyuncu, *age*, s. C. II, s.31-32.

⁸⁶ Ali Sarıkoyuncu, *Atatürk Din ve Din Adamları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2002, s. 177.

⁸⁷ Bu değerlendirme için Bkz.. Samih Nafiz Tansu, *İki Devrin Perde Arkası*, Anlatan Hüsamettin Ertürk, Sebil Yay. İstanbul 1996, 427.

çalıştığımız İrade-i Seniyye ve Hükûmet Beyannamesi'nin muhtevaları ve çıkartılış gerekçelerini düşündüğümüzde bundan hem İngilizlerin hem de Saray ve Hükûmetin siyasî ve askerî beklentiler içerisinde oldukları açıktır.

Padişah Mehmet Vahdeddin ile Damat Ferid Paşa, İstanbul'un ülke genelinde sarsılan otorite ve egemenliğini yeniden tesis etmek amacıyla bu fetva ve beyannelere başvurmuşlardı. Anadolu'daki Kuva-yı Milliye hareketinin yok edilmesi, halkın bu harekete verdiği desteğin zayıflatılması ilk ele alınan uygulama olmuştu. Bu yapılırken de fetvalarla olaya dinî bir meşruluk kazandırılmaya çalışılmış ve "Padişah'a ve onu hükûmetine itaat etmeyenlerin hem Allah'ın hem de tarihin lanetine uğrayacakları"⁸⁸ propagandası yapılarak halkın saf ve temiz dini duyguları istismar edilmek istenmişti.

İngilizler ise işgal hareketlerinin başından itibaren, meşru otoriteyi temsil eden Padişah ve İstanbul Hükûmeti ile işbirliği yapmayı ve desteklemeyi kendi çıkarları açısından takip edilecek en sağlam yol olarak görmüşlerdi. Bilhassa bu işbirliği ve destek politikası Damat Ferid Paşanın dördüncü sadaretinde had safhaya çıkmıştı

O günleri yaşamış ve bizzat olayların içerisinde bulunmuş bazı siyasî ve askerî şahsiyetlerin fetvanın İngilizlerin baskısıyla çıkarıldığına ilişkin iddialarına rastlamaktayız. Nitekim bu tarihte Damat Ferid Paşa Hükûmeti'nde Dahiliye Nazırlığı görevinde bulunan Ahmet Reşit Bey anılarında, "Bu fetvalar, hükûmet üyeleri arasında çok tartışıldı ve bunların meydana getireceği sakıncalar üzerinde duruldu. Ancak Damat Ferid Paşa, "bu mesele üzerinde İngilizlerin ısrar ettiklerini ve bu ısrar karşısında daha fazla direnemeyerek fetvaların i'lan edilmesine söz verdiğini, bu yoldan dönmenin mümkün olmadığını, dönmüldüğü takdirde kabine'nin İtilâf devletleri katındaki güven ve itibarını kaybedeceğini" söylemesi, muhalifleri susturdu"⁸⁹ demekte ve Fetvanın çıkartılmasında İngilizlerin baskı ve zorlamasının olduğunu belirtmektedir.

Fetvanın İngiliz baskı ve zorlaması sonucu çıkartıldığı konusunda Eşref Edip Bey'de "O sıralarda İngilizlerin tazyiki artmıştı. Anadolu'da gelişmeye başlayan Millî Kuvvaya türlü türlü manialar ibdas etmeye uğraşılıyordu. Bu arada Anadolu'daki hareketin gayri meşruiyeti hakkında bir de fetva neşri için çok şiddetli tazyikte bulunuluyordu. Şeyhülislâm, Haydarizâde İbrahim Efendi idi.⁹⁰ İngilizler hükûmeti tazyik ederek fetva istiyorlardı. Şeyhülislâm bu fetvayı vermeyerek görevinden ayrıldı. Yerine Dürrizâde Abdullah Efendi geçti. Her arzuya boyun eğebilecek bir insan olan Şeyhülislâm bu fetvaları, işgal kuvvetlerinin haddi aşmış zulüm ve baskıları altında verdi"⁹¹ diyordu.

⁸⁸ *Alemdar*, 30 Nisan 1336(1920), Nr.494-2804.

⁸⁹ Ahmet Reşit Rey, *Canlı Tarihler, Gördüklerim Yapuklarını 1890-1922*, Yeni Matbaa, İstanbul 1945, s. 284.

⁹⁰ Şeyhülislâm Haydarizâde İbrahim Efendi, Salih Hulusi Paşa Hükûmeti'nde Şeyhülislâmlık görevini üstlenmişti. Bkz. *Takvim-i Vekâyi*, 9 Mart 1336(1920), Nr.: 3796.

⁹¹ Bkz.. Eşref Edip, *Sebilürreşad*, C. 10, Sayı: 238, s. 202.

Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa Hükümetlerinde Harbiye Nazırlığı görevlerini yürüten⁹² ve İstanbul'un işgali üzerine Anadolu'ya geçerek Ankara'ya gelen Fevzi Paşa, 27 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet meclisinde yaptığı konuşmada "...*Nihayet Padişah Efendimizi de bu taziyek altına koyarak kardeşi kardeşe kırdırarak bir de fetva aldılar*"⁹³ diyerek fetvanın çıkartılmasında İngilizlerin baskı ve zorlamasının olduğunu belirtmek istemiştir.

Bu fetvanın bizzat Padişah Mehmet Vahdeddin'in, arzu ve iradesiyle çıkarıldığı hususunda da bazı yaklaşımlar vardır. Osmanlı Sarayında Mabeyn Başkatipliği görevinde bulunan Lütfi Simavi Bey, bu fetvanın özellikle Damad Ferid Paşanın çabası sonucu çıkartıldığı hususundaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır: "...*çok yazık ki hâlâ en büyük düşman olarak memleketin karşısında Ferit Paşa göze çarpmaktadır. Bu adamın, artık kinlerini ve cahilliğini bir yana bırakıp, hiç olmazsa bundan sonra bu olumlu gelişmeleri batıllara karşı kullanması gerekirdi. Oysa o-gözünü büriymiş perdenin ardında-Kuva-yı Milliyecileri, gıya eski ittihatçılar tarafından silablendirilmiş bir eşkıya grubu olarak göstermeye çalışıyor, bunların cezalandırılması için şeyhülislâmlara fetvâlar düzenletiyor ve çeteler hazırlıyordu. Zeki olarak bildiğimizi, hiç değilse öyle görmek istediğimiz Sultan Vahdeddin ise-gerçekten çok yazık ki- eniştesinin elinde daima bir kötülük aracı olmaktan kendini kurtarmadı*"⁹⁴

Celal Bayar'da "İngilizlerin destek ve baskılarıyla dördüncü defa sadrazamlık koltuğuna oturan Damat Ferit Paşa, Anadolu birliğini içten yıkmak için her türlü tezvire başvurdu. Buna "Emir-i Sultani'ye itaat etmeyen Müslümanlara" ceza tehdidinde bulunan fetvalar da dahildir"⁹⁵ demek suretiyle Damat Ferid Paşanın fetvanın çıkartılmasında baş rolü oynadığını belirtmektedir.

Bu konudaki en doğru yaklaşımın, fetvanın İngilizlerin baskısıyla Şeyhülislâmdan alındığı ve çıkartılmasında Damad Ferid Paşanın birinci derecede rol oynadığıdır⁹⁶.

⁹² Fevzi Paşa(Çakmak), Ali Rıza Paşa kabinesinde Harbiye Nazırlığı görevine, bu görevde bulunan Mersinli Cemal Paşa'nın İtilâf devletleri'nin baskısı ile istifa etmek mecburiyetinde kalması üzerine 3 Şubat 1336(1920) tarihinde atanmıştı. Bilahare Ali Rıza Paşa kabinesinin de 3 Mart 1920'de istifa etmek mecburiyetinde kalıp, yerine 8 Mart 1920 tarihinde kurulan Salih Paşa Hükümeti'nde tekrar Harbiye Nazırlığı görevine getirilmişti. Bkz. Hayrullah Gök, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askerî ve Siyasî Faaliyetleri(1876-1950)*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 1997, s. 31-32.

⁹³ Fevzi Paşanın Mecliste yaptığı bu konuşma için Bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi*, C. 1, s. 92. Fevzi Paşa'nın bu konuşmasının bir özeti Büyük Millet Meclisi kararıyla Reis Mustafa Kemal imzasıyla tamim edilerek bütün yurda duyurulmuştur. Bkz. *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 14, Vesika No: 367-368., *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 326-327, Vesika No: 317.

⁹⁴ Lütfi Simavi, *Baş Mabeynci Lütfi Bey, Osmanlı Sarayının Son Günleri*, Hürriyet Yay. İstanbul (ty), s.531.

⁹⁵ Celal Bayar, *Atatürk'ten Hatıralar*, Ankara 1955, s. 46.

⁹⁶ Sarıkoyuncu, *Millî Mücadelede Din Adamları*, C.II, s.34,

Şeyhülislâm Dürrîzâde Abdullah Efendi tarafından verilen ve Takvim-i Vekâyi'de yayınlanan bu fetva, Millî Mücadele'ye karşı bazı İstanbul gazetelerinde de yayınlanmıştı. Bu gazetelerde çıkan yazılarda fetvaya destek verilmeye çalışılmıştır. Nitekim Peyam-ı Sabah'ta Ali Kemal “Şeriat, Padişah, Adalet” başlıklı yazısında fetvayı savunarak, “yalancı Milliyet davası şer'i şerife aykırıdır” demektedir⁹⁷. Alemdar gazetesinde çıkan bir yazıda ise, milletin hayatı ile oynanamayacağından bahsedilerek, “Mustafa Kemal'in müstahak olduğu cezayı bulduğu” belirtilerek, çıkartılan fetvaya destek olunmaya çalışılmıştır⁹⁸.

11 Nisan 1336(1920) tarihinde Takvim-i Vekâyi'de yayınlanan “Hükûmet Beyannamesi ve Şeyhülislâm Fetvası ve Padişah'ın Hattı Hümayûnu” bir sayfada bir araya getirilerek milyonlarca adette çoğaltılmış⁹⁹ ve Anadolu'nun hemen her yerine İngiliz ve Yunan uçaklarıyla atılmıştı¹⁰⁰. Bunun dışında bu beyannâme ve fetvalar posta yoluyla, Anadolu'ya geçen kimseler vasıtasıyla da Anadolu'nun el erişebilen her tarafına ulaştırılmaya çalışılmıştı. Hatta İngiliz Konsolosları, Rum ve Ermeni teşkilâtları bile bu belgelerin Anadolu'ya ulaştırılmasında faal rol oynamışlardı¹⁰¹.

Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal isimli eserinde Fetvaların Anadolu'ya duyurulması meselesinde “Yunan uçakları, Halifenin bu kutsal fetvalarını Anadolu göklerine serpiyorlardı. İngiliz torpidoları, İngiliz konsolosları, Rum Ermeni teşkilâtı, Yunan kuvvetleri, Halifenin Müslümanları birbirleri aleyhine kışkırtan fetvalarını Anadolu'ya ulaştırıyorlardı” demektedir¹⁰².

Bu beyannâme ve fetvaların Anadolu'ya sokulmasında kandırılmış ve ihanete yöneltilmiş kimseler önemli rol oynuyorlardı¹⁰³. Nitekim 26 Nisan 1920'de İstanbul'dan Trabzon'a gelen bir yolcunun üzeri aranmış ve cebinde İstanbul fetvaları, Hatt-ı Hümayûn ve Hükûmetin beyannamesi bulunmuştu¹⁰⁴. Bazen de bu

⁹⁷ Bkz.. *Peyam-ı Sabah*, 11 Nisan 1336(1920), Nr. 493-10923.

⁹⁸ *Alemdar*, 11 Nisan 1336(1920), Nr.475-2779.

⁹⁹ Milyonlarca adet çoğaltılarak Anadolu'ya değişik yollarla sokulmaya çalışılan bu belge için bkz. EK IV.

¹⁰⁰ Yunus Nadi(Abahoğlu), *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İç İsyanlar*, İstanbul 1955, s. 44-46.; Sebahattin Sele, *Anadolu İhtilâli*, 5.Baskı, İstanbul 1981, s. 78.; *Tarih IV, Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri(1931-1941)*, Kaynak Yay., III. Bs., İstanbul 2001, s. 66.

¹⁰¹ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal(1919-1922)*, C. II, s. 286..

¹⁰² Şevket Süreyya Aydemir, *age*, s. 286.

¹⁰³ Konuyla ilgili bir anlatımda da “İstanbul fetvaları, doğu illerine de torba torba gönderiliyordu. 29 Nisan 1920 günü Trabzon'a torbalar içinde, İstanbul fetvaları getirilmişti. Bunları, kandırılmış ve ihanete yöneltmiş kimselerin getirdikleri görülüyordu. Hatta bunların dağıtımının İngilizler tarafından yapıldığı tespit edilmişti. Ele geçirilen bu fetvalar toplatılarak imha ediliyordu” deniliyordu. Bkz.. Hakkı Naşit Uluğ, *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, Milliyet Yay., İstanbul 1973, s. 208; Hakkı Naşit Uluğ, *Hemşehrimiz Atatürk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay.,Ankara 1997, s. 136.

¹⁰⁴ Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Merk Yay., İstanbul 1988, s 647.

görevi Saray'a ve İstanbul Hükûmeti'ne bağlılık içerisinde olan din adamları yapıyordu¹⁰⁵.

Diğer taraftan merkezleri İstanbul'da bulunan ve siyasî faaliyetleri bakımından Hürriyet ve İtilaf Fırkasını destekleyen ve Anadolu Hareketi'ne karşı cephe alan Teali İslâm Cemiyeti de¹⁰⁶ yayınladığı risale ve beyannamelerde “Yunan ordusunun, Hilâfet ordusu olarak addedileceği, Yunan ordusunun zararlı bir teşekkül olmadığı, asıl memlekette kafaları kopartılacak mahlukatın Ankara'da bulunduğu” belirtiliyordu. Teali-i İslâm Cemiyeti tarafından yayınlanan bu tür beyanname ve risalelerin yüz binlerce nüshası Eskişehir çevresine kadar Yunan uçakları tarafından atılıyordu¹⁰⁷.

Teali-i İslâm Cemiyeti'nin yanında Padişah ile Damad Ferid Paşanın Kuva-yı Milliye aleyhine sürdürdükleri mücadelede, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, İngiliz Muhipleri Cemiyeti, Askeri Nigehban Cemiyeti, Kızıl Hançerliler Cemiyeti ve Cemiyeti Ahmediye gibi parti ve cemiyetlerde, Anadolu'daki şubeleri veya Anadolu'ya gönderdikleri elemanları vasıtasıyla destek olmaktaydılar¹⁰⁸.

Diğer taraftan İngilizler, Hükûmetin yayınladığı beyanname ile özellikle Şeyhülislâm Dürrîzâde'nin fetvalarından oldukça memnun kalmışlardı. Hatta İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Amiral De Robeck, fetvayı tercüme ettirmiş ve bir nüshasını da Londra'ya İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönder-

¹⁰⁵ Cide Müftüsü Hacı Hüseyin Efendi, Limana gelen ecnebi gemisine giderek ve orada eline geçirdiği Şeyhülislâm Dürrîzâde'nin, Kuva-yı Milliye aleyhindeki fetvasını ilçeye getirmiş ve bazı kimselere okumuştur., Kastamonu Valisi Cemal Bey, olaya el atarak Cide Müftüsünü oradan kaçmak zorunda bırakmıştı. Bkz.. Nureddin Peker, *İstiklâl Savaşı, İnebolu ve Kastamonu Havalisi*, İstanbul 1955, s. 170.

¹⁰⁶ Teali-i İslâm Cemiyeti'nin, siyasî faaliyetleri Hürriyet ve İtilâf Fırkasını desteklemek ve Anadolu Hareketi'ne karşı cephe almak sekindeydi. Konya bölgesinde şubelerde açan bu cemiyetin faaliyetleri Hürriyet ve İtilâf Fırkası taraftarı olan gazeteler tarafından destekleniyordu. Bilhassa Alemdâr Gazetesi bu cemiyetin risale ve beyannamelerine geniş yer veriyordu. Daha Geniş Bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler*, Tıpkı Basım(İstanbul 1952, I. Bs) Arba Yay., İstanbul 1995, s. 463. Teali-i İslâm Cemiyeti'nin Millî Mücadelemiz aleyhindeki faaliyetleri için bkz. Ali Sankoyuncu, “Şeyhülislâm Mustafa Sabri'nin Millî Mücadele ve Atatürk İnkılapları Karşısı Tutum ve Davranışları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XII, Sayı: 39(Kasım 1997), s. 787-812.

¹⁰⁷ Yunus Nadi, *Ankara'nın İlk Günleri*, Hisar Matbaası, İstanbul 1955, s. 117-118.

¹⁰⁸ Feridun Kandemir, *İstiklâl Savaşı'nda Bozguncular ve Casuslar*, İstanbul 1964, s. 9. Bu cemiyetlerle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, TTK Basımevi, Ankara 1988, 55-143; Cengiz Dönmez, *Millî Mücadele'ye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999.;Yücel Özkaya, “Bağımsızlık Savaşında Dernekler, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. IV, Sayı: 10(Kasım 1987), s. 140-186.

mişti¹⁰⁹. Fransızlar ise işgalleri altındaki Adana'da, camilere toplattırdıkları halka, Şeyhülislâmın bu fetvasını okutmuşlardı¹¹⁰.

Millî Mücadele ileri gelenlerince, memleketin her tarafına bu fetvaların dağılması, yayılması ve bundan doğacak çeşitli tehlikelerin önlenmesi için ciddi tedbirler alınmıştı. Ancak bütün alınan tedbirlere rağmen bunların Millî Mücadele'nin etkili olduğu ve halkının Millî Mücadeleye taraftar olduğu bölgelere bile girmesine mani olamamışlardı¹¹¹. Gerek Şeyhülislâmın fetvası ve gerekse Teali-i İslâm Cemiyeti gibi Millî Mücadele karşıtı cemiyetlerce yayınlanan beyannamelerin, yukarıda da belirttiğimiz gibi Anadolu'ya her yolla sokulması ve ülkenin en ücra köşelerine kadar ulaştırılması maksadı hasıl etmiş ve halk üzerinde önemli ölçüde tesir göstermiştir.

Nitekim Kuva-yı Milliye aleyhtarı bazı İstanbul gazetelerinde; Anadolu'nun bir çok bölgesinde Padişah ve Halifeye bağlılık gösterilerinin yapıldığı bu gösterilerde, halkın Padişah'a karşı gelen Kuva-yı Milliye harekâtına karşı isyan edeceğine ve gerekirse bunlarla savaşacağına ilişkin açıklamalarda buldukları ve hatta yemin ettikleri haberleri yayınlanmıştı¹¹².

Millî Mücadele hareketi ve bu hareketin ileri gelenleri aleyhinde yapılan bu olumsuz propagandaların etkisiyle Anadolu'da halkı büyük bir şaşkınlık ve tereddüt içerisine girmiştir. Bunun sonucunda Anadolu'nun bir çok bölgesinde ayaklanmalar çıkmıştı. Bu ayaklanmalar her geçen gün tehlikeli bir hal almış, Ankara yakınlarına kadar ulaşmıştı¹¹³. Millî kuvvetlerden çok sayıda asker firarına da yol açan bu gelişmeler, Kuva-yı Milliye önderlerini bu tehlikeli gelişmeleri önleyecek bir takım tedbirlere ve çözüm arayışlarına yönelmiştir.

Bu konuda Ankara'daki Kuva-yı Milliye önderlerini ilk uyaran 56 ncı Fırka Kumandanı Miralay Bekir Sami Bey olmuştu. Bekir Sami Bey 12 Nisan 1920 tarihinde gönderdiği tel yazısında "Dürrîzâde'nin fetvasının İstanbul gazetelerinde

¹⁰⁹ Erol Ulubelen, *İngiliz Belgelerinde Türkiye*, İstanbul 1967, s. 272.;İngiltere'de yayınlanan The Times gazetesi 19 Nisan 1920 tarihli nüshasında, fetvanın uçaklarla Anadolu'nun çeşitli şehirlerine atıldığını yazmıştır. Bkz. Osman Özsoy, *Gazetecinin İnfazı*, Timaş Yay., İstanbul 1997, s. 180.

¹¹⁰ Kamil Erdaha, *Millî Mücadele'de Valiler ve Vilayetler*, Yükselen Matbaası, İstanbul 1975, s. 315.

¹¹¹ Bayram Sakallı, "Millî Mücadele'de Ankara'da Yayınlanan Fetvanın Millî Birlik ve Beraberliği Sağlamadaki Rolü", *Türk Kültürü Araştırmaları Prof Dr. Şerif Başstav'a Armağan*, Yıl: XXV/2, Ankara 1987, s. 198.

¹¹² Bu haberler için bkz. *Alemdar*, 13 Nisan 1336(1920), Nr.477-2781, *Peyam-ı Sabah*, 13 Nisan 1336(1920), Nr. 495/10925; *Alemdar*, 15 Nisan 1336(1920), Nr.479-2790, *Peyam-ı Sabah*, 15 Nisan 1336(1920), Nr. 497/10927 *Alemdar*, 29 Nisan 1336(1920), Nr.493-2803, *Peyam-ı Sabah*, 29 Nisan 1336(1920), Nr. 511/10941.

¹¹³ Mustafa Kemal Paşa bu konuda Nutukta "...dolaylarında alevlenen karışıklık ateşleri, bütün memleketi yakıyor, hainlik, cehalet, kin ve bağnazlık dumanları bütün vatan göklerini yoğun karanlıklar içerisinde bırakıyordu. İsyân dalgaları Ankara'da karargâhımızın duvarlarına kadar çarptı. Karargâhımızla şehir arasındaki telefon ve telgraf hatlarını kesmeye kadar varan kundurmuşçasına kasıtlar arasında kaldık" demektedir. Bkz. *Nutuk*, C. II, s.303.

yayınlandığını, fetvalarda, Millî Harekete taraftar olanların küfürle itham edildiğini ve “Eğer bu gece alelacele Ankara vesaire Başmüftileri ve ulema-yı meşhure-i islâmiye tarafından muktezî mukabil fetvalar alınmazsa abvalin Bursa vilayetinde pek ziyade kesb-i vehamet etmesi muhtemeldir”¹¹⁴ demekte ve acilen tedbir alınmasını istemekteydi.

Padişah ve Halife'nin esaret altında bulunduğu ve bu nedenle Halifeye zor ve baskı yapılarak böyle bir fetvanın çıkartıldığı düşüncesinden hareketle başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Kuva-yı Milliye hareketinin dileri gelenlerince, Şeyhülislâm Dürrîzâde'nin fetvasına karşı en etkili tedbirin, yine bir fetva ile alınabileceğine karar verilmişti.¹¹⁵

Bunun üzerine Ankara Müftüsü ve Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mehmet Rifat Efendi¹¹⁶ başkanlığında yirmi kişiden oluşan bir heyet tarafından¹¹⁷ bir fetva hazırlandı. 14 Nisan 1920 tarihinde hazırlanan bu fetva¹¹⁸ 16 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Paşa tarafından Anadolu'daki diğer müftü ve din adamlarının onayına sunulmak üzere gönderilmiş ve bu konuda mülki ve askerî yetkililerden yardımcı olmaları da istenmişti.¹¹⁹

Böylece çeşitli vilayetlere gönderilen Ankara'nın fetvası, birçok il ve kaza müftüsü tarafından tasdik edilmiş ve bu durum Ankara'ya telgrafla bildirilmişti. Ankara fetvasını tasdik eden müftülerin isim listesi bilahare İrade-i Milliye gazetesinde ve Hakimiyet-i Milliye gazetelerinde ayrı tarihlerde yayınlanmıştı¹²⁰.

Ankara fetvası çalışmamızın çerçevesi dışında kaldığı için bu fetva hakkında başkaca bir bilgi vermek istemiyoruz. Ancak Ankara Müftüsü Rifat Efendi başkanlığında bir heyetçe çıkartılan ve Anadolu'daki bir çok müftü ve ulema tarafından da tasdik edilen bu fetva ile; Damad Ferid Paşa ve Hükûmeti'nin Şeyhülislâm Dürrîzâde Abdullah Efendiye hazırlattığı ve Anadolu'nun her yerine ulaştırarak

¹¹⁴ *ATASE Arşivi*, Kls.258, Ds. 17-18, F. 7-66/1, Ayrıca bkz. *Harb Tarihi Vesikalari Dergisi*, Sayı: 35, Vesika No: 875.

¹¹⁵ Günay Çağlar, “Millî Mücadele’de Fetvalar Olayına Değişik Bir Açıdan Bakış”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 75. Yıl Özel Sayısı, Sayı: 11, Erzurum 1999, s. 267.

¹¹⁶ Ankara Müftüsü Mehmet Rifat Efendi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Sarıkoynucu, *Millî Mücadele’de Din Adamları*, C. I, s. 131-169.

¹¹⁷ Ankara fetvası olarak bilinen bu fetvayı hazırlayan heyette “Mehmet Rifat Efendi Başkanlığında, Ankara’da bulunan beş müftü, dokuz alim ve medrese müdürü ve altı kişilik ilmiye sınıfından üye olmak üzere” toplam 20 kişi bulunuyordu. Bkz. Bayram Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988, s. 102-103.

¹¹⁸ *ATASE Arşivi*, Kls. 525, Ds. 8-129, F. 2. EK V. Ayrıca bkz. *İrade-i Milliye*, 22 Nisan 1336(1920), Perşembe.EK VI; *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Mayıs 1336(1920), Nr. 27; *Alem-dar*, 5 Mayıs 1336(1920), 499/2809.

¹¹⁹ *ATASE Arşivi*, Kls. 299, Ds.13(13 A), F. 20, Ayrıca bkz. *Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, C. IV, s. 311, Telgraf No: 211., Karabekir, a.g.e., s. 605.

¹²⁰ Ankara fetvasını imzalayan müftülerin isimleri önce İrade-i Milliye gazetesinin 22 Nisan 1336(1920) Perşembe günlü nüshasında yayınlanmıştı. Daha sonra bu fetvalar hakimiyet-i Milliye gazetesinin 5 Mayıs 1336(1920) tarihli ve 27 numaralı nüshasında yayınlanmıştır.(EK VII)

Türk halkının zihnini bulandırıp, halkı Millî Mücadele ve bu mücadelenin ileri gelenlerine karşı tavır almaya ve harekete geçmeye yönelik hainane teşebbüsünün zararlı etkileri önemli ölçüde izale edilmişti.

Sonuç

İstanbul'daki Millî Mücadele karşıtlarının ve özellikle İngilizlerin desteğiyle dördüncü defa Sadrazamlığa getirilen Damad Ferid Paşa, daha önceki iktidarlarında olduğu gibi, bu defa da bütün gayretiyle Kuva-yı Milliye hareketini yok etmeye çalışmıştır.

Padişahın, İstanbul basınının ve her şeyden önemli olan İngilizlerin desteğini arkasına alan Damad Ferid Paşa, Saray ve İstanbul Hükümeti'nin Anadolu'da büyük ölçüde kaybolmuş bulunan otoritesini yeniden sağlamaya çalışmıştır. Bunun için de Türk halkının Millî Mücadele hareketine ve bu hareketin Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki lider kadrosuna duyduğu güven ve bağlılığı zayıflatmayı sağlayacak çabalara girişmiştir.

Halkın Millî Mücadeleye duyduğu güven ve bağlılık zayıflatılmak istenirken de, Millî Mücadele bir eşkiyalık hareketi olarak nitelendirilmiş, onun liderleri de, cani, asi ve aynı zamanda Halifeye ve Padişaha karşı çıkan, Anayasaya ve kanunlara uymayan kişiler olarak suçlandırılmışlardır. Bunun içinde halkın en hassas ve zayıf noktasına hitap edilerek, dini propaganda yoluna başvurulmuştur. Türk Millî Mücadele hareketinin İslâm'a karşı olduğu noktasından hareket edilerek beyanname ve fetvalar çıkartılmıştır.

Padişahın hatt-ı Hümayûnu ile Millî Mücadele ileri gelenlerini suçlandırılmış ve böylece Padişah'ında Kuva-yı Milliye harekâtına karşı olduğu gösterilmeye çalışılmıştı.

Hükümet beyannamesi ile de ülkenin karşı karşıya kaldığı bütün olumsuzluklardan Kuva-yı Milliye hareketini sorumlu gösterilmiş ve Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Padişah ve Halifeye isyan etmiş kişiler olduğu konusunda kamuoyu oluşturmaya çalışılmıştı.

Çıkartılan fetva ile de Anadolu'nun saf ve temiz duygulara sahip Müslüman halkın en zayıf noktasına hitap edilmeye çalışılmıştı. Millî Mücadele hareketini İslâm'a karşı muhalif olarak göstermek amaçlanmış ve tasarlanmıştır. "Padişah ve Halifeye ve onun Hükümetine itaat etmeyenlerin hem Allah'ın hem de tarihin lanetine uğrayacakları" gibi ifadelerle Kuva-yı Milliye hareketinin meşru olmadığını ortaya koymaya çalışılmış ve bu yapılırken de fetvalarla olaya dini manzara verilmiştir.

Bu fetva ve beyannameler gerçekte Anadolu halkının zihinlerini bulandırmış, sağlanmaya çalışılan millî birlik ve beraberlik ruhu zedelenmiş ve her tarafta Millî Mücadeleye karşı ayaklanmaların çıkmasına, Kuva-yı Milliye kuvvetlerinden askerlerin firar etmesine ve ihanetlere neden olmuştu.

KAYNAKLAR**Arşivler:**

Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi

Dergiler:

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi,

Harb Tarihi Vesikaları Dergisi

Sebilürreşad,

Gazeteler:

Alemdar

Hakimiyet-i Milliye

Peyam-ı Sabah

Takvim-i Vekâyi.

Vakit,

Kitaplar:

(Abaloğlu), Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İç İsyanlar*, Hisar Matbaası, İstanbul 1955.

_____, *Ankara'nın İlk Günleri*, Hisar Matbaası, İstanbul 1955.

Akgündüz, Murat, *Osmanlı Devletinde Şeyhülislâmlık*, Beyan Yay. İstanbul 2002.

Akyüz, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoynu(1919-1922)*, II. bs. TTK Basımevi, Ankara 1988.

Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, C. 1, İstanbul 1996.

Altınsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972.

Apak, Rahmi, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, TTK Basımevi, Ankara 1988.

Arıkan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. II, TTK Basımevi, Ankara 1994.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, C.1,(1919-1920), Yayına Haz. Zeynep Korkmaz, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984.

Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri(1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1982.

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV, TTK Basımevi, Ankara 1991.

Avanas, Ahmet, *Millî Mücadele'de Konya*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1998.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal*,(1919-1922) C.II, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983.

- Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hâcim Mubittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları 1919-1920*, Yay. Haz. Şerafettin Turan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara 1967.
- Bardakçı, Murat, *Şabbaba(Osmanoğullarının Son Hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları, Özel Mektupları)*, Pan Yay. I. bs., İstanbul 1988.
- Bayar, Celal, *Atatürk'ten Hatıralar*, Ankara 1955.
- _____, *Ben de Yazdım*, C.7, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.
- Beyatlı, Yahya Kemal, *Siyasî ve Edebi Portreler*, Baha Matbaası, İstanbul 1968.
- Bıyıkoglu, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da I (1919-1921)*, İstanbul 1981.
- _____, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. II, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1987.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslâmiye ve Islahatı Fıkhiyye Kamusu*, C. 1, İstanbul 1967.
- Çoşkun, Alev, *Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşu*, Çağdaş Yay. İstanbul 1996.
- Danişman, H. Basri, *Artçı Diplomat-Son Osmanlı Hariciye Nazırlarından Mustafa Reşit Paşa*, Arba Yay. İstanbul 1998.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, İstanbul 1972.
- Dönmez, Cengiz, *Millî Mücadele'ye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Mubibleri Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999.
- Erdaha, Kamil, *Millî Mücadele'de Valiler ve Vilayetler*, Yükselen Matbaası, İstanbul 1975.
- Ergil, Doğu, *Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, Ankara 1981.
- Gök, Hayrullah, *Mareşal Fevzi Çakmak'ın Askerî ve Siyasî Faaliyetleri(1876-1950)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., Ankara 1997.
- Göztepe, Tarık Mümtaz, *Osmanoğullarının Son Padişahı Sultan Vahideddin Mütareke Gayyasında*, Sebil Yay. İstanbul 1969.
- İlgar, İhsan, *Türkiye Büyük Millet Meclisi(1920-1998) ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı(1877-1920)*, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 1998.
- İğdemir, Uluğ, *Biga Ayaklanması ve Aznavur Olayları(Günlük Anılar)*, TTK Basımevi, Ankara 1973.
- İlgürel, Mücteba, *Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., İstanbul 1999.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar*, c. 4, 3. Baskı, Dergah Yay. 1982.
- Jaeschke, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1989.
- Kadri, Hüseyin Kazım, *Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, Haz. İsmail Kara, İletişim Yay., İstanbul 1991.
- Kandemir, Feridun, *İstiklâl Savaşı'nda Bozguncular ve Casuslar*, İstanbul 1964.
- Karabekir, Kazım, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1988

- Karay, Refik Halid, *Minelbab İlelmibrab*(Mütareke Devri Anıları), 2. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1992
- Köstüklü, Nuri, *Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1990.
- Mehmet Tefîk Beyin(Biren) II. Abdülbamit, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, C.II, Yay. Haz. F.Rezan Hürmen, Arma Yayınları, İstanbul 1993.
- Müderrişoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı'nın Malî Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1990.
- Okday, Şefik, *Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tefîk Paşa*, İstanbul 1986.
- Opr. Dr.Cemil(Paşa) Topuzlu İstanbul Eski Şehremini, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, Haz. Cemalettin Topuzlu, 4. bs., İstanbul 2002.
- Önsoy, Rifat, "Millî Mücadele'nin Malî Kaynakları ve Dış Yardımlar", *Millî Mücadele Tarihi(Makaleler)* Yay. Haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.Ankara 2002.
- Özalp, Kazım, *Millî Mücadele 1919-1922*, TTK Basımevi, Ankara 1985.
- Özsoy, Osman, *Saltanat'tan Cumhuriyet'e Giden Yolda Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1999.
- _____, *Gazetecinin İnfazı*, Timaş Yay., İstanbul 1997.
- Peker, Nureddin, *İstiklâl Savaşı, İnebolu ve Kastamonu Havalisi*, İstanbul 1955.
- Rey, Ahmet Reşit, *Canlı Tarihler, Gördüklerim Yaptıklarım 1890-1922*, Yeni Matbaa, İstanbul 1945.
- Sakallı, Bayram, *Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988.
- Sarıkoynucu, Ali, *Millî Mücadele'de Din Adamları*, C. II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1997.
- _____, *Atatürk Din ve Din Adamları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2002.
- Selek, Sebahattin, *Anadolu İhtilali*, C. 1, İstanbul 1968.
- Simavi, Lütfi, *Baş Mabeynci Lütfi Bey, Osmanlı Sarayının Son Günleri*, Hürriyet Yay. İstanbul (ty), s.531.
- Sofuoğlu, Adnan, *Kuva-yı Millîye Döneminde Kuzeybatı Anadolu(1919-1921)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994
- Sonyel, R. Salahi, *Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. I, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1987
- _____, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiltere İstibbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, TTK Basımevi, Ankara 1995
- Söylemezoğlu, Galip Kemalî, *30 Senelik Siyasî Hatıralarım (Üçüncü ve Son Cilt)* 1918-1922, Ülkü Matbaası, İstanbul 1953.
- Süvari Yüzbaşı Ahmed, *Türk İstiklâl Harbi Başında Millî Mücadele*, Yay. Haz. İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci, İzmir 1993.

- Şehidoğlu, Süreyya, *Millî Mücadele'de Adapazarı-Bolu, Düzce-Hendek ve Yöresi Ayaklanmaları*, Ankara 1970.
- Şopolyo, Enver Behnan, *Kuva-yı Milliye Tarihi*, Ankara 1957.
- Şimşir, Bilâl N., *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C. 2, TTK Basımevi, Ankara 1975
- Tansu, Samih Nafız, *İki Devrin Perde Arkası*, Anlatan Hüsamettin Ertürk, Sebil Yay. İstanbul 1996.
- Tekeli, İlhan- İlkin, Selim, *Ege'deki Sivil Direniş'ten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkezîyesi ve İbrahim(Tabtakılıç) Bey*, TTKBasımevi, Ankara 1989.
- Tektaş, Nazım, *Sadrâzamlar-Osmanlı'da İkinci Adam Saltanatı*, Çatı Kitapları, İstanbul 2002.
- Temel, Mehmet, *İşgal Yıllarında İstanbul'un Durumu*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998.
- Tepeyran, Ebubekir Hazım, *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anlarız*, Çağdaş Yay. İstanbul 1982.
- Tevetoğlu, Fethi, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, TTK Basımevi, Ankara 1988.
- Tunaya Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, Tıpkı Basım(İstanbul 1952, I. Bs) Arba Yay., İstanbul 1995.
- Türkgeldi, Ali Fuat, *Görüp İştiklerim*, TTK Basımevi, Ankara 1949.
- Ulubelen, Erol, *İngiliz Belgelerinde Türkiye*, İstanbul 1967.
- Uluğ, Hakkı Naşit, *Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı*, Milliyet Yay., İstanbul 1973
- _____, *Hemşerimiz Atatürk*, 3. baskı,Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1997.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilâtı*, TTK Basımevi, Ankara 1965.
- Yavuz, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri 1919-1922*, TTK Basımevi, Ankara 1994.

Makaleler:

- Akçora, Ergünöz, "Millî Mücadele Süresi İçerisinde Kuvâ-yi Milliye hareketinin Doğuşu" *Askerî Tarih Bülteni*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Yıl: 18, Sayı:34(Şubat 1993), Ankara 1993, s.1-15.
- Armaoğlu, Fahir, "İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali" *Belleten*, Cilt: LXII, Sayı: 234, (Ağustos 1998), , Ankara 1999, s. 467-494.
- Çağlar, Günay "Millî Mücadele'de Fetvalar Olayına Değişik Bir Açıdan Bakış", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 75. Yıl Özel Sayısı, Sayı: 11, Erzurum 1999, s. 265-282.
- Ertuğ, Hasan Refik, "Resmî Gazete ve Düsturların Tarihi", *Hayat Tarib Mecmuası*, Cilt: 1, Sayı: 12, (1 Mayıs 1976), İstanbul, s 73-77.

- Özkaya, Yücel, “Bağımsızlık Savaşında Dernekler, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. IV, Sayı: 10(Kasım 1987), s.140-186.
- Sakallı, Bayram, “Millî Mücadele’de Ankara’da Yayımlanan Fetvanın Millî Birlik ve Beraberliği Sağlamadaki Rolü”, *Türk Kültürü Araştırmaları Prof Dr. Şerif Baştaş’a Armağan*, Yıl: XXV/2, Ankara 1987, s. 195-208.
- Sarikoyuncu, Ali, “Şeyhülislâm Mustafa Sabri’nin Millî Mücadele ve Atatürk İnkılabları Karşısı Tutum ve Davranışları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XII, Sayı: 39(Kasım 1997), s. 787-812.
- Sertoğlu, Mithat, “Son Osmanlı Padişahı VI. Mehmet Vahideddin”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl:11, Cilt: 2, Sayı: 7(1 Temmuz 1975), s. 61-69.
- Ünal, Tahsin, İstanbul’un İşgali 16 Mart 1920, *Türk Kültürü*, Yıl: IX, Sayı:101, (Mart 1971), Ankara 1971, s. 457-480.

EKLER

تقویر و اصلاح

نسخه سوابق غر و شدرد

جمہدین ماعدہ ہر کون نشر اولنور

۶ نیشان ۱۳۳۶

صالی

۱۶ رجب ۱۳۳۸

تقریر صدارت

خط ہایون

محمد وحید الدین

طرف بندکامہمدن درزعمدہ اولنشدرد
فریقاندن بشنخی قول اردو قوماندان
اسبقی محمد سید پاشا

داخلیہ ناظر اسبقی رشید بک

محکمہ تمیز اسندعا دائرہمی رئیس
علی رشیدی اقدی

خارجیہ مستشاری فخرالدین بک
دوقنور جیل پاشا

فریقاندن حسین رمزی پاشا

مالیہ مستشارانہ تعیین اولنسان بحریہ
محاسبہ جیبی رشاد بک

فریقاندن عثمان رفعت پاشا

خارجیہ نظارتی
حریہ نظارتہ وکالہ
و بحریہ نظارتہ اصالہ
داخلیہ نظارتہ اصالہ
وشورای دولت ریاستہ وکالہ

عدلیہ نظارتہ
معارف نظارتہ
نافعہ نظارتہ
تجارت و زراعت نظارتہ
مالیہ نظارتہ وکالہ
اوقاف ہایون نظارتہ

تشکیل عہدہ بندکامہ حوالہ بیوریلان ہیئت جدیدہ وکلا اسماعیلی
بالادہ عرض اولتان ذواتدن تشکیل اجیش اولنلہ کیفیت رہین تصدیق
جلیل جناب تاجدار بیری اولہرق اشبو تقریر عاجزنامک بالاسی خط
ہایون حضرت خلافتناہیلری ایلہ توشیح بیورلدی حوالہ مشارالہمک
مأموریتلری اجرا و اعلان اولنہ جنی محاطلم عالی جناب بادشاہیلری
بیورلدقدہ وقاطبہ احوالہ امر و فرمان حضرت ولی الامر اقدس کدر ،
۱۰ رجب ۱۳۳۸ ۵ نیشان ۱۳۳۶
صدر اعظم نولاری
دلماہ فرید

ہیئت وکلانک تبدیلی

اہتلو دولتلو صالح پاشا حضرت تریبک تحت ریاستندہ بولان قاپینک
وقوع استعفاستہ بناہ مسند جلیل صدارت اعیان فخامدن صدر اسبق
فخائلو دولتلو فرید پاشا حضرت تریبک عہدہ استیہال سابعیلرینہ توجیہ
ومشیخت علیای اسلامیہ دولتلو مباحتلو درئی زادہ عبداللہ بک اقدی

خط ہایون

وزیر معالیہ ہرم فرید پاشا

سلفکزر صالح پاشانک وقوع استفاسی جہتیلہ مسند صدارت درکار
اولان اہلیت و رویتکزر بناہ عہدہ کزرہ توجیہ قلنمش و مشیخت اسلامیہ
دخی درئی زادہ عبداللہ بک عہدہ سنہ حالہ ایدلشدرد قانون اساسنک
بکرمی بدنجی مادہمی موجبہ تشکیل ایلدیکنکزر ہیئت جدیدہ وکلا
تصدیقنہ اقتران ایتشدرد. متارکذک عقدندن بناہ ایلہ بالتدریج نقطہ
صلاحہ تقرب ایدن وضیعت سیاسی ملیت نامی آتندہ ایتاع ایدیلان
اغتشاشات وخیم بر حالہ کتیرمش و بوکا قارشی شمدی بہ قدر اتخاذتہ
چالیسیلان تدابیر مصالحانہ فائدہ سز قالمشدر اخیراً تبارز ایدن وقایعہ کورہ
بو حالہ عیسانک دوامی معاذ اللہ تعالیٰ دعاوخیم احوالہ مصدر اولہ بیلہ جکندن
اغتشاشات واقعتک معلوم اولان مرتب و مشوقلری حقلرندہ احکام
قانونیک اجراسی وقف مغل اولہرق بوقیامہ التحاق واشتراك
اجیش اولنلر حقتندہ عفو عمومی اعلان و بتوق ممالک شاہانہ مزیدہ
آسایش وانتظامک احادہ وتأیدی تدابیرنک کمال سرعت وقطعیلہ
اتخاذوا کالی وبالعموم نیبہ صادقہ سزک بوصورتلہدہ مقام خلافت وسلطنتہ
محقق اولان مربوطیت تفرید ناپذیرنک تشیدی و بوجہ ایلہ برابر
دول معظمہ مؤلفہ ایلہ غایت صمیمی روابط اطمتان کارانہ تأسیستہ
ومنافع دولت وملتک حق وعدالت اساسہ استناداً مدافعتہ اہتمام
اولہرق شرائط صلحہ بک کسب اعتدال ایتجنہ و صلحک برآن اول
عقدینہ صرف مقدرت ایدلسی واوزمانہ قدر ہر درلو تدابیر مالہ
واقصادیہ بہ توسل ایدیلہرک مضایقہ عامہ بک مہما امکان نہوی قطعاً
مطلوبنزدرد جناب حق توفیقبات السہبستہ مظہر بیورسون
۱۰ رجب ۱۳۳۸ ۵ نیشان ۱۳۳۶

محمد وحید الدین

EK 1: Damad Ferid Paşanın Sadarete Getirilmesi İle İlgili Padişah Mehmet Vahdeddin'in Hatt-ı Hümayûnu. Takvim-i Vekâyi, 11 Nisan 1336(1920), Nr:3824.

TUĞRA

HATT-I HÜMÂYÛN

Vezîr-i meâlî-semirim Ferid Paşa;

Selefiniz Salih Paşa'nın vukû-u istifası cihetiyle mesned-i sadâret, derkâr olan ehliyet ve rüyetinize binaen uhdenize tevcih kılınmış ve meşihat-ı islâmiye dahi Dürrîzâde Abdullah Bey uhdesine ihale edilmiştir. Kanun-ı esâsinin yirmi yedinci maddesi mucibince teşkil eylediğiniz heyêt-i cedîde-i vükelâ tasdikimize iktiran etmiştir. Mütarekenin akdinden bed' ile bittedric nakta-i salâha tekarrüb eden vaziyet-i siyasiyemizi Milliyet nâmı altında îka' edilen iğtişâşât, vahîm bir hale getirmiş, buna karşı şimdiye kadar ittihazına çalışılan tedâbîr-i muslihâne fâidesiz kalmıştır. Ahîren tebarüz eden vekâyie göre bu hâl-i isyanın devamı maâzallahî teâlâ daha vahîm ahvale masdar olabileceğinden iğtişâşat-ı vâkıanın malum olan mürettip ve müşevvikleri haklarında ahkâm-ı kanuniyenin icrası ve fakat muğfel olarak bu kıyama iltihak ve iştirâk etmiş olanlar hakkında aff-ı umumî ilanı ve bütün memalik-i şâhânemizde âsâyış ve intizamın iade ve te'yidi tedâbirinin kemâl-i sür'at ve katıyetle ittihaz ve ikmâlî ve bilumum tebea-i sâdıkamızın bu sûretle de makam-ı hilâfet ve saltanata muhakkak olan merbûtiyeti tegayyür nâpezîrinin teşyîdi ve bu cümle ile beraber düvel-i muazzama-i mü'telife ile gayet samîmî revabit-ı itmi'nânkârâne te'sisine ve menafi-i devlet ve milletin hak ve adalet esasına istinâden müdafaasına ihtimam olunarak şerâit-i sulhiyenin kesb-i itidal etmesine ve sulhun bir an evvel akdine sarf-ı makderet edilmesi ve o zamana kadar her türlü tedâbîr-i maliye ve iktisadîyeye tevessül edilerek muzayaka-i âmmenin mehmâ emken tehvîni kat'iyen matlûbumuzdur.

Cenâb-ı Hak, tevfiyat-ı ilâhiyesine mazhar buyursun.

15 Receb 1336/ 5 Nisan 1920

Mehmed Vahîdüddin.

EK 1/A: Padişah Mehmed Vahdeddin'in Hatt-ı Hümayûnu'nun Bu Günkü Dile Çevrilmiş Metni

تقویم و قلیح

۲

۱۱ نisan

نهایت بنه بو احوال تأثیراتیله دول منظمه مشارکه احکامی استایبول موقفاً اشغال عسکری آلتنه املق سوزشله ده تطبیق ایستدیلر . بوکا قارشو ارباب عصیانک پانخت ایله اناطولی ارانسنده کی بخارمه و مواردنی قطع نشبت اتملری ایسه الک بیوک برخانت وطنه در . بوخالده لشکریان مله دینیلن حرکات باغیانهم اناطولی بی قورقوج برایتیلايه اوغراشتمز هم دولته باشی کوکه سندن آیرمق فلا کتی حاضرلابور . بوکون مله عتایه نیک الک بیوک دشمنلری بالانچی ملت دعواسیله شخصی احتراسلری وطن وملق فدا ایدنلردر . بونلرک اوله فلا کتی بر طابق حاضرلاری ایچون بولمق قوی چاره ایسه آغیر برسلسله چنایاتدر: قانون اساسی و قوانین دولتی ایقفلر آلتنه آله رقی اهلیدن جبراً باره طوبلامق، زجرا عسکر آملی باره و بریتلره و بویه فنا بر مقصدله عسکرلکی قبول ایتیلره اذیت ایتک اولدریمک، کویلی باصوب یئسا ایتک، کویلی حتی قصبه لری اوردق کی قضا حاکم توالبایا ایطاع اولمقده در. حال بوکه بو افکال امر آله یه منافی و شریف نظریه درود اولدنی صورتی صوب فواد شریفه ایلده درود وطن عتایه نیک دوچار اولدنی درلو درلو مصیبتلرک کسیری و تقوی و قوت اعتنایه اوغرا دینمز ضایمانک تلافیسی و چوبندن دولتی حکومت حاضره عتدند بوکون هر فردک حیاتی وسیع هر زماندن زیاده قیتماددر بوجهته حکومت واسل اوابق ایستدیکی مقصد خیر و صلاحه قاندرکندن بولتان حیاتی و سلامتی قورنارمق ایچون بوله کیتلری شرح شریفه بولون مونیف موجبنجه و خط هاپون ایله تبلیغ اولتان اراده سینه حضرت خلایقنا یه امتثالاً تأدیب ایتکده ترد ایتجه کدر . بنا علیه اول حرکتان عصیانیک مرتب و مشوق اولانلرک اغتالات و تهدیدات قایلدن و یایدق قرینک نتیجه سی نه قدر و خیم اوله چتی دوشونه بیه ریک اولره ایتیک ایدنلردن بر هفت طرفنده اظهار ندامت و شوک کولو پادشاهز اقتدرین حضرت نریه عرض صداقت ایدنلرک عفو طالی به مظهر اوله چتلی، تأییدین و مشوقلرک و اونلرله برابر حرکتنده عتاد ایدجهک اولان عامللرک شرحه و قانوناً تأدیب ایدجهکی و عیلمتک هر هانکی جهته اولور ایسه اولسوز کرک اهاالی اسلاب طرفندن صنوف سائر اهاالی به کرک کسکس قیتماسله طرفندن اهاالی مسله به قارشو تمذبات و تجاوزات و قومی حکومتجه هیچ بوجه ایتدی اولک مسه چندن بویه بر حال وقوعنده . متجاسر لریک و اوخسور سد مسله و یا مشارکتی کورنلرک شخصاً و شبد اود چار مجازات اوله چتلی اعلان اولور

خط هاپون

وزیر ممالسیریم فرید پاشا

سلفکز صالح پاشانک وقوع استعفا سی جهته مست صدارت درکار

اولان اهلیت و رویتکزه بنا عهده کزه توجیه قلمش و مشیخت اسلامیه

دخی دری زاده عبدالله بک عهده مه حاله ایدلشدر قانون اساسنک

یکرمی بدینچی ماده سی موجبنجه تشکیل ایدیککزه هیئت جدیده و کلا

تصدیقزه اقتزان ایتشدر . متارک کلمک عقندن بدأ ایله بالدریخ قطع

و صلاحه تقرب ایدن وضعیت سیاه سزلی ملت نامی آلتنده ایطاع ایدیلان

اعتشاشات و خیم بر حاله کتیرمش و بوکا قارشو شدنی به قدر انجازه

چالیشیلان تدایر مصالحه فائده سز قالمشدر اخیراً تیارزایدن وقایه کوره

و بر حال عصیانک دوامی معاذ الله تعالی دها و خیم احواله مصدر اوله بیله چکندن

اعتشاشات واقعه نیک معلوم اولان مرتب و مشوقلری حقنرنده احکام

قانونیک اجراسی و فقط منفعل اوله رقی بوقایه التحاق و اشتراک

ایتش اولدر حقدده عفو عمومی اعلانی و بتون ممالک شهاهه مزده

آشایش و انتظامک اعاده و تأییدی تدایرینک کمال سرعت و قطعیتله

انجامه و اکالی و بالموم تبیه صادقه سزک بوسورتله ده مقام خلافت و سلطنته

و محقق اولان مربوطت کنیر تا پذیرینک تشیدی و بوجه ایله برابر

دول منظمه مؤتلفه ایله غایت صمیمی روابط اطشان کارانه تأسیسه

و منافع دولت و ملتک حق و عدالت اساسه استناداً مدافعت اهم

اولرق شرائط صلحیک کتب اعتدال ایتسه و صلحک بر آن اول

عتدینه صرف مقدرت ایدلسی و اوزماه قدر هر درلو تدایر مالیه

و اقتصادیه بوسل ایدیلرک مضایقه یانه نیک مهما ممکن تهریج

و قلباً مطلوب در جناب حق توقفات آتیه سته مظهر بیورسون

۱۰ رجب ۱۳۳۸ • ۱۱ نisan ۱۳۳۶

محمد وحید الدین

حکومتک بیاننامه سی

دولت شاهیه بوکون مثلی کورولماش برخططره ایچنده در . الک تحقیق متالیله وطن تهلکه دره ملت بیایه ریک، ایسته ریک سوزور کلندی بی او دهشتلی مجاربه ده مالا و جاناً الک بیوک فدا کارنلره قانلاندنی حالده نهایت قطعیاً منلوب اولقندن قورشیله ماش و اوزمانکی حکومت طرفندن عتد اولسان مشارکه ایله غالب دولتره عرض تسلیت ایدلش ایدی اترق بواللی نتیجه دن عبرت آله رقی بوندن سکره اولسون عتله و حاله اوینون بر سلامت بولی طوتوللی ایدی . فقط بو حقیقتده لائق و جهله اکلاشله مدی . بر طاقم کساک بالکتر خرمن و منقمت سوقیه لشکریات مالیه عنوانی آلتنده میدانه چیقاردلری قته و فساد بر طرفدن وضعیت سیاه سزلی صوک درجه تهلکلی بر حاله کتیردی دیگر طرفندن مجاربه ده اوغرا دینمز ضایماندن و خصوصیه حرب سته لرنده پایلان درلو درلو سود استعمالات و جنسایندن طولای درین بر مسورتده مجروح اولان وطن مقدسزه یکدن یکی به باره لر آجدی . بر طاقم چیرکین حاده لرده اوردوبا و آسرها افکار عمومی سنده علمیه سته شدنی بر فکر و جریان پیدا و شرائط صلحیک بر قات دها شدتند برلمسی خططره سنی تولد ایدنی

ولادت سنیه حضرت خلایقنا یه

ولادت باهر المیمت حضرت پادشاهی روز مسعدت افزونده در تبریک و شهر آیتک صورت اجراسی لیدی الاستیذان ولادت سنیه جناب خلایقنا یه یوم مسعودینه مصادف اشو شهر و جب شرطک بکرمی بر بازار کرنی منناد اولان ریم تبریکک بعد الظهر ساعت اوچده ییل سرای هاپوننده اجراسی و ذوار ایچون اشالی و جهله دفتر کتاد ایدلر و یوم مذکور ایله کجه سنده طوب اداختندن و شهر آیین اجراسی و جوامع و مساجد شریفه مناراشنده قنایل ایتادندن صرف نظر اولر خصوصاً سینه اراده سنیه حضرت پادشاهی شرفتیلق بیوراشدر .

EK II: Damad Ferid Paşa Hükûmeti'nin Beyannamesi Kaynak: Takvim-i Vekâyî, 11 Nisan 1336(1920), Nr:3824.

HÜKÛMETİN BEYANNAMESİ

Devlet-i Osmaniye bugün misli görülmemiş bir muhatara içindedir. En hakikî mânasıyla vatan tehlikededir. Millet bilmiyerek, istemiyerek sürüklendiği o dehşetli muharebede mâlen ve cânen en büyük fedakârlıklara katlandığı halde nihayet kat-ıyyen mağlûb olmakdan kurtulamamış ve o zamanki hükûmet tarafından akdolunan mütâreke ile gâlib devletlere arz-ı teslimiyet edilmiş idi. Artık bu elemli neticeden ibret alarak bundan sonra olsun, akla ve hâle uygun bir selâmet yolu tutmalı idi. Fakat bu hakikat de, lâyıkı vechile anlaşılamadı. Birtakım kesânın yalnız hırs ve menfaat sevkıyla teşkilât-ı Milliye unvanı altında meydana çıkardıkları fitne ve fesâd, bir taraftan vaziyet-i siyâsiyemizi son derece tehlikeli bir hâle getirdi. Diğer taraftan da muharebede uğradığımız zâiyatdan ve husûsiyle harp senelerinde yapılan türlü türlü sûiistimâlât ve cinâyâtdan dolayı derin bir surette mecruh olan vatan-ı mukaddesimize yeniden yeniye yaralar açtı. Bir takım çirkin hâdiselerde, Avrupa ve Amerika efkâr-ı umûmîyesinde aleyhimize şiddetli bir fikir ve cereyan peyda ve şerâit-i sulhiyenin bir kat daha şiddetlendirilmesi muhatarasını tevîd etti. Nihayet yine bu ahval tesiratiyle Düvel-i Muazzama mütareke ahkâmını, İstanbul'u muvakkaten işgal-i askerî altına almak suretiyle de tatbik ettiler Buna karşı erbâb-ı ısyânın, pâyitaht ile Anadolu arasındaki muhabere ve muvaredeyi kat'a teşebbüs etmeleri ise, en büyük hıyanet-i vataniyedir. Bu halde "teşkilât-ı Milliye" denilen harekât-ı bâğiyâne, hem Anadolu'yu korkunç bir istilâya uğratmak hem de devletin başını gövdesinden ayırmak felâketini hazırlıyor. Bugün millet-i Osmâniye'nin en büyük düşmanları, yalancı Milliyet davasıyla şahsî ihtiraslarına vatan ve milleti fedâ edenlerdir. Bunların, öyle felâketli bir âkıbeti hazırlamak için buldukları çâre ise ağır bir silsile-i cinâyâtdır. Kanun-ı esasîyi ve kavânîn-i devleti ayaklar altına alarak ahâ-liden cebren para toplamak, zecren asker almak, para vermiyenlere ve böyle fenâ maksatla askerliği kabul etmiyenlere eziyet etmek, öldürmek, köyleri basıp yağma etmek, köyleri hattâ kasabaları vurmak gibi fezâhatlar mütevâliyen îka olunmaktadır. Halbuki bu ef'âlin emr-i ilâhiye mûnâfi ve şer'-i şerîf nazarında merdud olduğu, sûret-i merbut fetvâ-yı şerîfe ile de müeyyedir.

Vatan-ı Osmânînin duçar olduğu türlü türlü musîbetlerin tamiri ve nüfûs ve kuvvet itibariyle uğradığımız zâiyâtın telâfisi vücûbundan dolayı hükûmet-i hâzî-

ra indinde bugün her ferdin hayatı ve sa'yi her zamandan ziyade kıymetdârdır. Bu cihetle hükûmet, vâsıl olmak istediği maksad-ı hayır ve salâha kan dökmeden vusûlü her cihetle tercih etmekle berâber devletin ve milletin hakikaten tehlike içinde bulunan hayatını ve selâmetini kurtarmak için yola gelmeyenleri şer'-i şerîf ve kanun-ı münîf mucibince ve hatt-ı hümayun ile tebliğ olunan irade-i seniyye-i hazret-i hilâfetpenâhiye imtisâlen te'dib etmekte tereddüd etmeyecektir. Binaenaleyh evvelâ, harekât-ı isyâniyenin mürettip ve müşevviki olanların işfâlât ve tehdîdâtına kapılarak ve yaptıklarının neticesi ne kadar vahim olacağını düşünemeyerek onlara iştirâk edenlerden bir hafta zarfında izhâr-ı nedâmet ve şevketlû padişahımız efendimiz hazretlerine arz-ı sadâkat edenlerin aff-ı âliye mazhar olacakları, saniyen, mürettib ve müşevviklerin ve onlarla beraber hareketde inad edecek olan âsilerin şer'an ve kanunen te'dib edileceği ve memleketin herhangi cihetinde olursa olsun ahâlî-i islâmiye tarafından sunûf-ı sâire-i ahâliye gerek sekene-i gayr-i müslime tarafından ahâlî-i müslimeye karşı taaddiyat ve tecâvüzât vukûu, hükûmetçe hiçbir vecih ile tecviz olunamayacağından böyle bir hal vukuunda mütecâsirlerin ve o hususda müsâmaha ve müşâreketi görülenlerin şahsen ve şedîden dûçar-ı mücâzât olacakları ilân olunur.

Sadrazam Ferid"

EK II/A: Damad Ferid Paşa Hükûmeti'nin Yayınladığı Beyannamenin Bu Günkü Dile Çevrilmiş Metni.

تقدیر و تسلیح

کتابخانه جامعہ اسلامیہ دارالعلوم دیوبند

جمہدین ماہنامہ ہر مکتون نشر اولنود

نومبر ۲۸۲۴

۱۱ نisan ۱۳۳۶

۲۱ رجب ۱۳۳۸

بازار

فتاویٰ شریفہ صورتیدر

سب نظام عالم اولان خلیفہ اسلام ادام اللہ تعالیٰ خلافتہ الی یوم النیام حضرت تریسک تحت ولائقتہ بولان بلاد اسلامیہ ہمہ بعض اشخاص شرورہ افتاق واتحاد وکندولریتہ رؤسا انتخاب ایدرک تیبہ صادقہ شاهانی خیل و تزویرات ایلہ اغفال واخلالہ و بلا امر عالی اہالیدن عسکر جمہ قیام ایدوب ظاہرہ عسکری اعانتہ و تجهیزہاہمسلیہ وحققتہ جمع مال سوسداسلیہ خلاف شرع شریف و متار امر منیف برطاقم غرامات وور کولر طرح وتوزیع وانواع تضییق و اشکنجہ لرلہ ناسک اموال و اشیائی غضب و غارت و بوجہہ عبداللہ ظلمی اعتیاد و تجریمہ جارت و ممالک محروسہ تک بعض قری و بلادیتہ هجوم ایلہ تخریب و خاک ایلہ یکسان وتیبہ صادقہدن بیجہ نفوس معصومہ قتل و اتلاف و دما محفونہ قتل و اراقہ اشد کفری و جانب امیر المؤمنیندن منسوب بعض مأمورین علیہ و عسکرہ و ملکبہی خود بخود عزل و کندی ہمسالرتی نصب و مرکز خلافت ایلہ ممالک محروسہ تک مواصلا ت و مناقلات و مختاراتی قطع و طرف دولتدن صادر اولان اوامرک اجرائی منع و مرکزی دیگر محالکدن تجرید ایلہ شرکت خلافتی کسر و توہین قصد ایدرک مقام معلای امامتہ اہانتہ انجکلہ طاعت امامدن خروج و دولت علیہ تک نظام و انتظامی و بلادک آسایشی اخلال ایچون نشر اراجیف و اشاعہ اکاذیب ایلہ نامی قتبہ سائق و ساعی ہالفساد اولدقلری ظاہر و متحقق اولان رؤسای مزبورون ایلہ اعوان و اتبای باغیر اولوب طاغلملری حقتہ صادر اولان امر عالیدن سکرہ جلا عتاد و فساد لرندہ اصرار ایدرلر ایسہ مزبورلرک جہانتلرندن قلمبر بلاد و شر و مضرتلرندن تخلیس عباد واجب اولوب فغانلواتی تینی حتی تقی الی امر اللہ امر کریمی موجبہ قتل و قتالاری منبروع و فرض اولورمی . بیان بیوردیہ

الجواب
اللہ تعالیٰ اعلم اولور .

مکتبہ الفقیر
دری زادہ السید عبداللہ
عن عنہا

بوسورتہ ممالک محروسہ شاهادہ حرب و ضررہ قدرتلری بولان مسلمانلر امام عادل خلیفہ من سلطان محمد وحید الدین خان حضرت تریسک طرافتہ طوبلانوب مقالہ ایچون واقع اولان دعوت و امریہ اجابت و بناہ مزبورون ایلہ مقالہ ایتلری واجب اولورمی . بیان بیوردیہ

الجواب
اللہ تعالیٰ اعلم اولور .

مکتبہ الفقیر
دری زادہ السید عبداللہ
عن عنہا

بوسورتہ خلیفہ مشارالہ حضرتلری طرفندن بناہ مزبورون ایلہ مقالہ ایچون تبیین اولان عسکرلر مقالہدن امتناع و فرار ایلہلر مرتکب کیہ و آتم اولوب دنیاہہ تمزیر شدیدیہ و عقابہ عذاب الیمہ مستحق اولورلری . بیان بیوردیہ

الجواب
اللہ تعالیٰ اعلم اولورلر .

مکتبہ الفقیر
دری زادہ السید عبداللہ
عن عنہا

بوسورتہ خلیفہ تک عساکرندن اولوبدہ بنائی قتل ایدنلر غازی و بناہ طرفندن قتل اولانلر شہید و متاب اولورلری . بیان بیوردیہ

الجواب
اللہ تعالیٰ اعلم اولورلر .

مکتبہ الفقیر
دری زادہ السید عبداللہ
عن عنہا

بوسورتہ بناہ ایلہ محاربه حقتہ صادر اولان امر سلطانی بہ اطاعت ایتہ من مسلمانلر آتم و تمزیر شرعی بہ مستحق اولورلری . بیان بیوردیہ

الجواب
اللہ تعالیٰ اعلم اولورلر .

مکتبہ الفقیر
دری زادہ السید عبداللہ
عن عنہا

EK III: Şeyhülislâm Dürrîzâde Abdullah Efendi'nin Çıkardığı Fetva-yı Şerîfe Kaynak: Takvim-i Vekâyi, 11 Nisan 1336(1920), Nr:3824.

FETVÂ-YI ŞERİFE SÛRETİDİR

“Sebeb-i nizâm-ı âlem olan Halife-i İslâm-edâma’llâhü teâlâ hilâfetehu ilâ yevmi’l-kıyâm- hazretlerinin taht-ı velâyetinde bulunan bilâd-ı İslâmiyede bâzı eş-hâs-ı şerîre ittifak ve ittihat ve kendülerine rüesâ intihab ederek tebea-i sâdika-i şâhâneyi hiyel ve tezvîrât ile iğfal ve idlâle ve bilâemr-i âlî ahaliden asker cem’ine kıyam idüb zâhirde askeri işe ve techiz bahanesiyle ve hakikatte cem’-i mal sevdâ-sıyla hilâf-ı şer’-i şerif ve mugâyir-i emr-i münif bir takım garâmât ve vergiler tarh ve tevzî, ve envâ-ı tazyik ve işkencelerle nâsın emvâl ve eşyasını gasb ve gâret ve bu vechile ibâdullaha zulmü itiyad ve tecrîme cesaret ve memâlik-i mahrûsenin bâzı kurâ ve bilâdına hücum ile tahrib ve hâk ile yeksân ve tebea-i sâdikadan nice nüfuûs-ı mâsumeyi katl ve itlâf ve dimâ-i mahkûneyi sefk ve irâka etdikleri ve cânib-i emirilmü’mininden mansub bâzı me’mûrîn-i ilmiyye ve askeriyye ve mülkiyyeyi hod be-hod azl ve kendi hempâlarını nasb ve merkez-i hilâfet ile memâlik-i mahrusenin muvâsalât ve münâkalât ve muhâberatını kat’ ve taraf-ı devletden sâdır olan evâmirin icrasını men ve merkezi dîger memâlikden tercîd ile şevket-i hilâfeti kesr ve tehvîn kasd ederek makam-ı muâllay-ı imâmete ihanet etmekle tâat-i imamdan hurûç ve devlet-i aliyyenin nizâm ve intizamını ve bilâdın âsâyışını ihlââ için neşr-i erâcîf ve işâa-i ekâzîb ile nâsı fitneye sâik ve sâi-i-bilfesâd oldukları zâhir ve mütehakkık olan rüesây-ı mezburûn ile a’van ü etbâi bâgîler olup dağılmaları hakkında sâdır olan emr-i âlîden sonra hâlâ inad ve fesadlarında ısrar ederler ise, mezburların habâsetlerinden tathir-i bilâd ve şer ve mazarratlarından tahlîs-i ibâd vâcib olup, Fekatilû elletî tebgî Hatta tefî’e ilâ emrillâh nass-ı kerîmi mucebince katl ve kıtalleri meşrû ve farz olur mu, beyan buyurula.

El-Cevab,: Allahû teâlâ a’lem olur.

Ketebehu el-fakîr Dürrîzâde es-seyyid Abdullah afa anhümâ

Bu sûretde memâlik-i mahrûse-i şâhânedede harp ve darba kudretleri bulunan Müslümanlar, İmam-ı âdil halîfemiz Sultan Mehmed Vahîdüddin Han hazretlerinin etrâfında toplanıp mukatele için vâki olan dâvet ve emrine icabet ve buğât-i mezbûrûn ile mukatele etmeleri vâcib olur mu, beyan buyurula.

El-cevab: Allahû teâlâ a'lem olur.

Ketebehu el-fakîr Dürrîzâde es-seyyid Abdullah afa anhümâ

Bu sûretde halife-i müşarûnileyh hazretleri tarafından buğât-ı mezbûrûn ile mukatele için tayin olunan askerler, mukateleden imtina ve firar eyleseler, mürtekb-i kebîre ve âsim olup dünyada ta'zîr-i şedide ve ukbâda azab-ı elîme müstehak olurlar mı, beyan buyurula.

El-cevab: Allahû teâlâ a'lem olur.

Ketebehu el-fakîr

Dürrîzâde es-seyyid Abdullah afa anhümâ

Bu sûretde halifenin asâkirinden olub da buğâtı katl edenler gâzi ve buğât tarafından katl olunanlar şehîd ve müsâb olurlar mı, beyan buyurula.

El-cevab: Allahû teâlâ a'lem olur.

Ketebehu el-fakîr Dürrîzâde es-seyyid Abdullah afa anhümâ

Bu sûretde buğât ile muharebe hakkında sadr olan emr-i sultânîye itaat etmeyen Müslümanlar âsim ve ta'zîr-i şer'îye müstehak olurlar mı, beyan buyurula.

El-cevab: Allahû teâlâ a'lem olur.

Ketebehu el-fakîr

Dürrîzâde es-seyyid Abdullah afa anhümâ

21 receb 1338/11 Nisan 1336

EK III/A: Şeyhülislâm Dürrîzâde Abdullah Efendi'nin Çıkardığı Fetvâ-yı Şerîfe'nin Bu Günkü Dile Çevrilmiş Metni.

EK IV: Şeyhülislâm Dürrîzâde Abdullah Efendi'nin Fetavâ-yı Şerîfesi, Padişah Mehmed Vahdeddin'in Hatt-ı Hümayûnu ve Damad Ferid Paşa Hükûmeti Beyannamesi'nin Aynı Sayfada Bir Araya getirilmiş Metni (İngiliz ve Yunan Uçaklarıyla Anadolu'ya Atılan Metin) Kaynak: Seçil Akgün, Murat Uluğtekin, Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a, Ankara 2000, s. 478, EK VII/10,

اِنَّ لِلرَّسُولِ لِحُكْمًا

صاحب امتیاز و مدیر سون صلاح الدین
 اداری : سبواس - اراده ملیه
 سنه لکسی اوچونوز غروشدر .
 التی آتیش یوز آتیش غروشدر .

هفته ده ایکی دفعه ندر اولتور
 مطالب وآمالیه تک مدافعیدر .

عجسته ۲ شعبان شریف ۱۳۳۸ و ۲۲ نisan ۱۳۳۶
 پنجی سنه

فتاوی شریفه صورتلری

۴ - بو صورتده مجاهده ووظیفه دینیهسی ایفا ایدن
 ۸۰۰ مسالیه قارشیدن طرفدن پالاتام مسالیه بئده
 ایقان قتل ایدرک استعمال سلاح ایدن مسالیه شرعاً آکیر
 کبازی مرتکب وسای بالقیصاد اولوروزی . الجواب :
 اعلم اه تعالی اولوروزی . (قلاه تعالی والفته اشده من التل
 الایالته بدرع ایها اهل الفساق .) کذافی قتیع القدر .
 • بو صورتده دول غصه بئده آکراه واغنانی ایله
 واتمه وعتیته نیر . موافق اولوروز سادر اولان قوالر جمهور
 مسالیه ایچون شرعاً مطاع و ممول علیها اولوروزی ؟
 الجواب : اعلم اه تعالی اولما . (لاکراه بئده الرضو کذا
 فی اولوالجبه)

مفتی : اقراه
 محمد رفعت

صکبه

الامر که فی اجوبتا محمد رفعت اقدی المفتی مدینه انقره
 صورتی بالاده محرر فتاوی شریفه احکام شرعیه به ووافق
 اوله یئنه اورا مقتدر بجه بهمان تصدیق ایله دلاک ضالمینک
 رساله ایله به مشرفه کذا فی الایضاح ص ۲۰۰
 سابق قیصری مفتیسی دورک قتیسی یوزغاده مفتیسی
 احمد زمزی عبدالمخیری محمد خلوصی
 قیرشهر مفتی : سایش قرهجه بک مفتی : سایش
 مفید مصطفی فهمی

حاجی ابراهیم مدرسه سی مدرسی بروسه مجلس فوق الماده اعضاستندن
 سلیمان وعلمان عبدالرزق
 جعبیره مدرسه مدرسی قیصری علماستندن انقره علماستندن
 محمد شوقی بذاتی قندنام مصطفی
 ملا یوزک مدرسه سی مدرسی شهابیه مدرسه مدرسی
 ابا عیال سعاده
 زین العابدین مدرسه سی مدرسی انقره مدرسه سی مدرسی
 حزن فهمی
 یازید درس عالم لردن صازی قاضی مدرسه سی مدرسی
 رفعت
 رئیس القراء زنجیرلی مدرسه سی مدرسی
 حسن حامی عبده حامی
 یشیلانی مدرسه سی مدرسی
 عابدین

سبب نظام عالم اولان خلیفه مسالیه اداماه خلافت
 وشوکه الی یوم اهلین حشر تلرینک مقام خلافت وقرسلطنی
 اولان استنبول امیر المؤمنینک خلاف مرتضی اوله قرق اعدا .
 مسالیه اولان دول غصه طرفدن قتل اشغال ایله یدرک
 عساکر اسلامیه اسلحه سندن تحریک وبعضیلری بئیر حق قتل
 ومقر خلافتده محافظه سی کافل بالجله استحکامات وقلاع
 ووسائل حربیه سائر ضبط ومعاملات وسیرتیه تدویره
 وجوش مسالیه ایچمیز . مأمور اولان باب عالی وحربیه
 نظارتنه وضع یه ایله یدرک خلیفه سی منافع حقیقیه الی صامن
 تدابیر اتخاذندن قتل منع واداره عرفیه اعلان و دیوان حربیه
 تشکیل ایله استکمال فوائده تطبیقاً عما کما و تحیز به ایچک صورتیه
 خلیفه تک حتی قضا سینه مداخله وکذک خلاف مرتضی
 خلافتی ای اولدق اجزای ممالک عثمانیه دن ازمیر واطنه
 ومرعش وعتیبات اولوروز حواله سینه دشمنلر طرفدن تجاوز
 ایله یدرک تبعه غیر مسلمه ایله بالاشترک اسلاملی قتل عام
 ومالری تپ وغارت و محدوداته تجاوز و مقدسات مسالیه
 تحقیر ایدر اولدق قتلده بروج مشروح مروض - قنارت
 واداره اولان خلیفه مسالیه استخلاف من خصمه صند .
 قدرت تکذکرلی صرفاً جاهل بالموم مسالیه فرض اولوروزی :
 الجواب : اعلم اه تعالی اولوروزی . (والجهاد فرض عین ان هم
 العدو و تخرج المرأة والعیدان زوجها وسیده) کذا فی الکتب
 وفی الازایه (امرأة مسامة ویت بالشرق وجب علی اهل
 المغرب تحایصها من السرارة) کذا فی البحر الرائق .

۲ - بو صورتده حقوق مشروعه سی خلافت قدرت
 مقصوبه سی استرداد وایقلم مروض تجاوز اولان ممالک
 مزبورده دشمندن تطهیر ایچون مجاهده و مجاهده ایدن جمهور
 مسالیه شرعاً باقی اولوروزی ؟ الجواب : اعلم اه تعالی
 اولمازلری . (الغاة قوم مسلمون خرجوا عن طاعة الامام
 الحق بئیر حق) کذا فی مجمع لانه .

۳ - بو صورتده وجه محرد اوزره حقوق مقصوبه
 خلافتی استرداد ایچون دشمنلره قارشو آجیلان مجاهدهده
 وفات ایدنلر شیدو . حیات اولانلر غازی اولوروزی : الجواب
 اعلم اه تعالی اولوروزی . (التسید من قتل اهل الحرب والی
 وقطاع الطرق او وجد فی العرکه و ییده اثر اوقته مسلم
 ظلام ولم یح بقتله دینه وکذا اذا اتته ذمی ولم یح بقتله
 ویت) کذا فی الدیلمی .

EK VI: 27 Nisan 1336(1920) Tarihi İrade-i Milliye Gazetesinde Yayınlanan Ankara Fetvası Kaynak: İrade-i Milliye, 22 Nisan 1336(1920), Perşembe